

Evaluering af LAG/LEADER 2014-2018

Evalueringen er udført af:

Morten Saaby (SDU), Annette Aagaard Thuesen (SDU), Egon Noe (SDU), Lise Smed Olsen (Oxford Research) og Jeppe Høst (Oxford Research.).

Om Oxford Research

Knowledge for a better society

Oxford Research er en specialiseret videnvirksomhed med fokus på velfærdsområderne og erhvervs- og regionaludvikling.

Oxford Research gennemfører skræddersyede analyser, implementeringsevalueringer og effektevalueringer for offentlige myndigheder, fonde og organisationer i civilsamfundet. Vi rådgiver også om strategiudvikling, faciliterer udviklingsprocesser og formidler vores viden på undervisningsforløb og seminarer. Vi kombinerer akademisk fordybelse, strategisk forståelse og god kommunikation – på den måde skaber vi anvendelsesorienteret viden, der kan gøre en forskel.

Oxford Research er grundlagt i 1995 og har selskaber i Danmark, Norge, Sverige og Finland. Oxford Research er en del af Oxford Gruppen.

Oxford Research A/S
Falkoner Alle 20, 4.
2000 Frederiksberg C
Danmark
(+45) 33 69 13 69
office@oxfordresearch.dk
www.oxfordresearch.dk

Indhold

1.	Sammenfatning	0
1.1	Bidrag til lokaludvikling	0
1.2	Bidrag til innovation	1
1.3	Sammenhænge med de øvrige indsatsområder	1
1.4	Teknisk bistand	1
2.	Indledning	3
2.1	Metoder	4
2.1.1	Desk research	4
2.1.2	Registerbaseret effektmåling	5
2.1.3	Survey til støttemodtagere	5
2.1.4	Kvalitative interview	5
2.1.5	Følgegruppe	6
3.	De lokale aktionsgrupper i Danmark	7
3.1	Lokale AktionsGrupper i Danmark	7
3.2	Nøgletal	9
3.2.1	Projekter og projektholdere	10
3.2.2	Dødvægt	12
3.2.3	Effekter	14
3.2.4	Målopnåelse	15
3.2.5	Omkostningseffektivitet	16
3.2.6	Vurderingskriterier	17
4.	Lokaludvikling	18
4.1	LOKALUDVIKLING	18
4.2	LAG'ERNES ROLLE SOM LOKALE UDVIKLINGSAKTØRER	18
4.2.1	Bidrag til projektudvikling og -gennemførelse	20
4.3	Registerbaseret effektmåling af den virksomhedsrettede LAG-indsats 2014-2020	21
4.3.1	Inklusionskriterier	21
4.3.2	Baggrundsinformation om virksomhederne i året de modtog støtte	22
4.3.3	Effektmåling	25
4.3.4	Forbehold	32

4.4	LAG-PROJEKTERS BIDRAG TIL LOKALUDVIKLING	33
4.4.1	Erhvervsprojekter	34
4.5	DØDVÆGTEN BEHANDLES OG MINIMERES	35
4.6	KONKLUSION	38
5.	LAG'ernes bidrag til at fremme innovation	40
5.1	INNOVATION I LAG-ORDNINGEN	40
5.2	LAG'ERNES ARBEJDE MED INNOVATION	41
5.3	Iværksætter og omstilling	43
5.4	NYE FÆLLESSKABER OG ØGET ATTRAKTIVITET	45
5.5	KONKLUSION	45
6.	Synergieffekter mellem LAG-ordningen og øvrige fokusområder i landdistriktsprogrammet	47
6.1	Synergier og afledte effekter mellem landdistriktsprogrammets fokusområder	47
6.2	investeringer fordelt på prioriteter	48
6.3	Få snitflader mellem LAG-ordningen og landbrugssektoren	50
6.4	Afledte effekter	50
6.4.1	Grøn omstilling og naturkvaliteter	51
6.5	Konklusion	52
7.	Den tekniske bistand til implementering, evaluering og monitorering	53
7.1	Fokus i undersøgelsen af den tekniske bistand	53
7.2	LAG-sekretariatet	53
7.2.1	Netværkscentret	54
7.2.2	Sagsbehandlingen	55
7.2.3	Brugernes oplevelse af sagsbehandlingen	56
7.3	PROMIS	56
7.3.1	PROMIS-systemets effekter på projekterne og samarbejdet omkring dem	57
7.3.2	PROMIS-systemets effekter på udvælgelse og projektvurdering	58
7.3.3	PROMIS-systemets betydning for effekt-evaluering og monitorering	59
7.4	Konklusion	59
8.	LAG-ordningens bidrag til EU's overordnede mål	60
8.1	LAG-ordningens bidrag til beskæftigelse	60

8.2	LAG-ordningens bidrag til at reducere fattigdom	61
8.3	Bidrag til en balanceret territorial udvikling	61
8.4	Konklusion	64

1. Sammenfatning

Oxford Research har i samarbejde med Syddansk Universitet gennemført en evaluering af LEADER-indsatsen under Landdistriktsprogrammet 2014-2020, som udmøntes gennem de lokale aktionsgrupper (LAG'erne). Evalueringen udføres for Erhvervsstyrelsen og indgår i en samlet evaluering af Landdistriktsprogrammet, som gennemføres i regi af Landbrugsstyrelsen og EU-kommissionen. Formålet med evalueringen er at vurdere LAG/LEADER-indsatsens bidrag til erhvervsudvikling og forbedrede rammevilkår i landdistrikterne. Evalueringen kigger fortrinsvis på LAG-ordningens bidrag til lokal udvikling og innovation, men herudover redegøres der også for den tekniske bistand og for sammenhænge med landdistriktsprogrammets øvrige indsatsområder. Evalueringen følger metodisk de forskrifter og retningslinjer som er udviklet af EU-kommissionen.

Der er 26 LAG'er som har været implementeret siden 2015. Til sammen har de givet tilsagn til 1164 projekter, hvoraf 567 er afsluttede ved udgangen af 2018. I forhold til forrige programperiode har det været målet med LAG-indsatsen i denne periode, at indsatsen i højere grad skulle være målrettet erhvervsudvikling og jobskabelse, mens at programmet fortsat skulle give plads til rammevilkårsprojekter, der sigter mod at forbedre levevilkår og områdernes attraktivitet.

Det er vores vurdering, at dette strategiske skifte er velimplementeret. Omfanget af projekter med erhvervsudvikling ligger på et højt niveau. Ca. 66 % af tilskudsmidlerne er blevet allokeret til projekter med erhvervsudvikling som hovedmål. Herudover bidrager flere af de resterende projekter også til erhvervsudvikling ved at understøtte de strategiske indsatsområder i LAG'erne. Ofte skaber projekter også afledte effekter, bl.a. i form af øget omsætning og/eller arbejdspladser hos andre aktører.

1.1 BIDRAG TIL LOKALUDVIKLING

Den registerbaserede effektmåling, der er gennemført med henblik på at undersøge effekt på jobskabelse og omsætning i deltagende virksomheder viser, at LAG-indsatsen har haft en positiv effekt på udviklingen i antal årsværk allerede året efter, at virksomhederne modtog midler. Deltagervirksomhederne i LAG-ordningen har altså i forhold til en konstrueret kontrolgruppe haft en mere positiv udvikling i antallet af årsværk på ca. 0,3-0,5 årsværk pr. deltagervirksomhed i de første to år efter bevilningen. Der er tale om små effekter som er følsomme overfor undersøgelsesdesignet og udvælgelseskriterierne, og som skal læses med forsigtighed. Survey- og interviewdata underbygger resultaterne i effektmålingen angående LAG-ordningens bidrag til en stabil og/eller stigende beskæftigelsesgrad. Det er vores vurdering, at LAG-ordningen desuden bidrager til at fremskynde og målrette en omstilling i landdistrikterne.

Vi vurderer også, at LAG'ernes organisering som en velintegreret del af erhvervsfremme- og lokaludviklingsnetværk bevirker, at LAG-støttede projekter indgår i en helhedsorienteret udviklingsindsats.

Samtidig er der tale om en ordning som i meget høj grad supplerer de andre erhvervsfremmetilbud og udgør en unik tilskudsmulighed for landdistrikternes små- og mellemstore virksomheder.

En af LAG-ordningens udfordringer er den såkaldte dødvægt, der henviser til tilfælde, hvor projekter ville være blevet gennemført alligevel uden LAG-tilskud. Ifølge de indberetninger, der kommer fra projektholdere, ligger dødvægten på ca. 39 %. Det er en relativt høj andel, som jf. tidligere evalueringer ikke er blevet reduceret over tid.

Dødvægten er dog meget følsom overfor beregningsmåden og kan vurderes fra flere vinkler. Evalueringen viser, at LAG-tilskuddet i meget høj grad har haft betydning for projektets indhold og omfang samt gennemførelstiden. LAG-tilskuddet sikrer derfor mere ambitiøse og målrettede udviklingsprojekter samt bidrager til at fremskynde lokal udvikling og omstilling.

1.2 BIDRAG TIL INNOVATION

Den generelle fortolkning af innovation under LAG-ordningen er, om projektet bringer noget nyt til lokalområdet eller til den enkelte virksomhed. På den måde bidrager LAG-ordningen til at fremme en omstilling af landdistrikterne. Det sker i høj grad ud fra fortolkningen ”nyt for området”, men også i høj grad via den underliggende omstilling, der ligger i at udvikle nye tilbud, services eller typer af arbejdspladser. Der er også flere eksempler på nye samarbejder og styrkede relationer mellem lokal-samfundenes aktører.

Innovation er imidlertid ikke et afgørende kriterium for at give LAG-støtte, hvilket dels skal forstås således, at projekter kan give vigtige bidrag til lokaludvikling uden at være decideret ”nye for området”. LAG-bestyrelserne vurderer innovation som en af flere kriterier i en samlet vurdering af de indkomne ansøgninger.

1.3 SAMMENHÆNGE MED DE ØVRIGE INDSATSOMRÅDER

Evalueringen har undersøgt om der har været positive eller negative sammenhænge med de andre indsatser under landdistriktsprogrammet. Undersøgelsen viser, at der ikke er betydelige synergier eller effekter af LAG-ordningen, der fremmer eller hæmmer de øvrige fokusområder i landdistriktsprogrammet. LAG-ordningen bidrager til nogle af de samme behov (f.eks. erhvervsudvikling), men fungerer på mange måder som et bredere lokalsamfundsorienteret supplement til de mere landbrugs- og miljørettede indsatser.

1.4 TEKNISK BISTAND

Den tekniske bistand består af de støttefunktioner som LAG'erne kan trække på samt IT-systemet PROMIS, som er blevet udviklet i denne periode. Derudover står den tekniske bistand for at udvikle

kompetencer og formidle information om ordningen. LAG-sekretariatet har i programperioden understøttet implementeringen af LAG-ordningen med hovedfokus på de primære opgaver i forhold til den administrative drift og de løbende ændringer, der er kommet i ordningen. Dette har i sig selv været en udfordrende opgave. Bemandingssituationen har gjort, at der har været mindre fokus på vidensdeling og kompetenceudvikling, som ligger ud over den administrative drift.

Evalueringsen viser, at implementeringen af IT-systemet PROMIS ud over at mindske byrderne for ansøgerne har haft en række positive effekter, herunder at øge projektansøgningernes kvaliteter samt at gøre ansøgningerne mere sammenlignelige. Det har styrket og ensartet udvælgelsesprocessen på tværs af LAG'erne. LAG-ordningen fremstår derfor med en ensartet, velimplementeret og transparent metodik for udvælgelse af projekter, der positivt supplerer den lokale viden og engagement.

2. Indledning

Oxford Research har i samarbejde med Syddansk Universitet på vegne af Erhvervsstyrelsen (ERST) gennemført en evaluering af implementeringen af LEADER-indsatsen under Landdistriktsprogrammet 2014-2020. Evalueringen indgår i en samlet evaluering af Landdistriktsprogrammet, som gennemføres i regi af Landbrugsstyrelsen. Som en del af opgaven, har evaluator leveret input til den årlige gennemførselsrapport 2019 (AIR 2019) målrettet EU-kommissionen.

Formålet med evalueringen er at vurdere LEADER-indsatsens bidrag til opfyldelse af EU's målsætninger for udviklingen frem mod 2020, målsætningerne for den fælles landbrugspolitik, samt bidraget til opfyldelsen af målsætningerne for det danske Landdistriktsprogram. Evalueringen består af en række emner, der er omfattet af de obligatoriske evalueringsspørgsmål fra Kommissionen for LEADER-indsatsen, samt af en række komplementære evalueringsspørgsmål.

Evalueringen består af følgende fælles evalueringsspørgsmål knyttet til LAG/LEADER indsatsen:

- I hvilket omfang har interventioner under Landdistriktsprogrammet støttet lokaludviklingen i landdistrikterne?
- I hvilket omfang har Landdistriktsprogrammet bidraget til at fremme innovation?

Hertil kommer en række underspørgsmål, der relaterer sig til implementeringen af Landdistriktsprogrammet og til EU's overordnede mål:

- I hvilket omfang har synergieffekter mellem prioriteter og fokusområder øget effektiviteten i Landdistriktsprogrammet?
- I hvilket omfang har teknisk bistand bidraget til at nå de mål, som er fastsat i artikel 59 i forordning (EU) nr. 1303/2013 og i artikel 51, stk. 2, i forordning (EU) nr. 1305/2013?
- I hvilket omfang har Landdistriktsprogrammet bidraget til at nå Europa 2020-strategiens overordnede mål om at øge beskæftigelsesfrekvensen for befolkningen i alderen 20-64 til mindst 75 %?
- I hvilket omfang har Landdistriktsprogrammet bidraget til at nå Europa 2020-strategiens overordnede mål om at få nedbragt antallet af indbyggere i EU, som lever under den nationale fattigdomsgrænse?
- I hvilket omfang har Landdistriktsprogrammet bidraget til den fælles landbrugspolitik mål om at nå frem til en afbalanceret territorial udvikling af økonomien og samfundene i landdistrikterne, herunder skabelse og opretholdelse af beskæftigelse?

Nærværende evaluering bygger videre på formatet i ”Evaluering af LAG/LEADER-indsatsen 2014-2016”, der blev udarbejdet i forbindelse med AIR 2017 rapporteringen til Kommissionen¹. Evalueringen fra 2017 satte primært fokus på det fælles evalueringsspørgsmål ”i hvilket omfang har interventioner under Landdistriktsprogrammet støttet lokaludviklingen i landdistrikterne?”, som derfor også er inkluderet i denne evaluering. Evalueringen vurderede desuden merværdien af implementering af LEADER-principperne, hvor den overordnede konklusion var, at principperne implementeres efter hensigten på trods af reducerede budgetter og forøget administrativt arbejde for de lokale aktionsgrupper (LAG’er). Selve implementeringen af LEADER-metoden indgår ikke i denne evaluering.

I det følgende kapitler besvares de enkelte evalueringsspørgsmål en efter en. I de næste afsnit redegøres der for de anvendte metoder.

2.1 METODER

Evalueringen fra 2017 anvendte hovedsagelig kvantitative data fra LAG-databasen PROMIS (digitalt projekthåndterings- og effektmålingssystemet), suppleret med økonomiske data hentet fra ERSTs betalings- og tilskudsadministrationssystem (BTAS), samt nøgletal fra ex post-evalueringen af 2007-2013 programperioden til beregning af omsætningsforøgelse. Herudover var der udført fokusgrupper med LAG-koordinatorer for at få indblik i implementeringen af LEADER-metoden. I lighed med 2017 evalueringen har vi taget udgangspunkt i de indberettede data i PROMIS, men suppleret med registerdata og mix-method dataindsamling for at supplere de indberettede PROMIS-data.

2.1.1 Desk research

Vi har anvendt desk research i form af inddragelse af tidligere evalueringer og analyser. Desuden har vi gennemgået LAG’ernes udviklingsstrategier og årsrapporter. Centralt for vurderingen af ordningens omfang, har vi gjort brug af IT-systemet PROMIS. PROMIS-systemet er et digitalt styrings- og monitoreringsværktøj, som LAG’erne har anvendt siden 2015. Data i systemet er primært baseret på projektholdernes egne estimater og indberetninger. PROMIS fortæller dermed om de forventede og oplevede effekter, antallet og karakteren af ansøgte og realiserede projekter, men i mindre grad om de reelt opnåede effekter af projekterne. En række af oplysningerne må også anses baseret på skøn, som f.eks. effekter på besøgstal og nytte for lokalbefolkningen. Selvom tallene i sig selv ikke behøver være forkerte, er der grund til at være kritisk over for dem, da der kan være forskellige fejlkilder i indberetningerne. Vi har således i evalueringen anvendt en systematisk tilgang, hvor vi har anvendt supplerende datakilder og kildetriangulering så vidt det har været muligt.

¹ Evaluators.eu (2017). Evaluering af LEADER indsatsen 2014-2016 ifm. den årlige gennemførselsrapport 2017, det danske Landdistriktsprogram 2014-2020. Netværkscentret, Erhvervsstyrelsen.

Som det også var tilfældet i 2017, er der stadig uoverensstemmelse mellem oplysningerne i PROMIS og det tilsvarende system i landbrugsstyrelsen, BTAS, som også anvendes i sagsbehandlingen i forbindelse med udbetalinger. Der har derfor været udfordringer med at samstemme oplysninger fra de to systemer. Sammenligningen med 2017 besværliggøres desuden af at enkelte indikatorer har skiftet navn og andre er kommet til. Da PROMIS er et dynamisk system, som hele tiden opdateres med indberetninger fra projektholdere er datoen for udtrækket også vigtigt. PROMIS-tal er i denne evaluering blevet ajourført i slutningen af maj 2019, og hvor det har været muligt er de opgjort pr. 31.12 2018.

2.1.2 Registerbaseret effektmåling

Formålet med at gennemføre en registerbaseret effektmåling er at skabe stærkere evidens for hvorvidt LAG-ordningen har skabt reelle effekter. Effektmålingen tager udgangspunkt i indsamlede data fra PROMIS og BTAS, hvor der registreres en række oplysninger om projekterne og projektdeltagerne. Disse oplysninger kobles med registerbaserede virksomhedsdata fra Danmarks Statistik via CVR-numrene på de støttede virksomheder. Virksomheder bliver sammenlignet med en statistisk konstrueret kontrolgruppe bestående af sammenlignelige virksomheder, der ikke har modtaget støtte i perioden. Metoden uddybes yderligere i kapitel 4. De nyeste oplysninger som er indeholdt i firmastatistikken er virksomhedsdata fra 2017. Det er derfor kun projekter fra 2015 og 2016, der har kunnet effektmåles og kun på effekter i det første år og andet år efter tilsagnet. Med andre ord har vi valgt ikke at måle effekten i samme år som tilsagnet er givet. En anden udfordring har været at danne en kontrolgruppe, der ligner deltagervirksomhederne. For at få alle virksomheder med har vi været nødt til at udvide det geografiske kriterie til også at inkludere andre LAG-områder. I de tilfælde er der fundet det bedste match fra samtlige andre LAG'er ud fra en vurdering, at variationer i grundvilkårene er ligeså store på tværs af landet som mellem nabokommuner.

2.1.3 Survey til støttemodtagere

Vi har i evalueringen desuden udarbejdet en survey, som er sendt ud til støttemodtagere, som har afsluttet projekter i programperioden. Det skete for at kunne få støttemodtageres perspektiv på hele processen fra ansøgning til afslutning af projektet, inklusive projekternes effekter. Survey'en blev sendt ud til i alt 567 respondenter med en svarprocent på 49 %.

2.1.4 Kvalitative interview

Vi har gennemført face-to-face interview med samtlige 26 LAG-koordinatorer, og i tilfælde hvor det har været muligt har også formanden for bestyrelsen deltaget i interviewet. Interviewene har været en vigtig del af dataindsamlingen og er gennemført med henblik på at sikre involvering og ejerskab. Interviewene har fulgt en interviewguide, der har været bygget op om de overordnede

evalueringsspørgsmål, og de har givet mulighed for at fokusere på de mest relevante emner og på de særlige problematikker som opleves for enkelte lokalområder eller funktioner.

Med henblik på at få en dybere forståelse for implementeringen af LEADER-indsatsen via LAG'erne og et forstærket grundlag for at besvare evalueringsspørgsmålene, har vi gennemført i alt 7 interview med projektholdere, der har fået tilsagn og afsluttet deres projekt i denne programperiode. Vi har i interviewene på projektniveau tilstræbt en geografisk fordeling på tværs af landet samt en fordeling mellem de to indsatsområder under LAG-indsatsen (erhvervsudvikling og rammevilkår). Vi har desuden haft et interview med repræsentanter fra netværkscentret ved ERST, hvor der var fokus på at diskutere samtlige evalueringsspørgsmål, dog med særlig vægt på den tekniske bistand.

Tabel 2.1: Besøgte projekter

Naturværket (Lejre)
Rørvig Feriecenter (Stevns)
Kulturhuset (Rødby)
Årø Vingård
Balle Borgerhus
Flade Agora
Fodergrossisten

2.1.5 Følgegruppe

En følgegruppe med to LAG-koordinatorer og en enkelt formand samt deltagelse af Netværkscentret har været udpeget til evalueringen. Gruppen har fået mulighed for at kommentere på interviewguides, survey, design af registerundersøgelsen samt de første foreløbige konklusioner. Evalueringen og dens konklusioner er dog fuldt udtryk for evaluators vurderinger og konklusioner.

3. De lokale aktionsgrupper i Danmark

Dette kapitel vil introducere LEADER-indsatsen i Danmark samt de økonomiske nøgletal, der beskriver ordningens resultater og effektivitet. Kapitlet vil også beskrive omfanget og antallet af LAG-støttede projekter samt give en beskrivelse af forskellige projekttyper og projektholdere.

3.1 LOKALE AKTIONSGRUPPER I DANMARK

De lokale aktionsgrupper (LAG'er) er en del af det danske landdistriktsprogram 2014-2020 målrettet jobskabelse og udvikling af rammevilkårene i landdistrikterne. De indgår i landdistriktsprogrammet som fokusområde 6B (se tekstboks).

En LAG er teknisk set en lokal forening, og består af en lokal bestyrelse, der delvist er valgt af de fremmødte medlemmer på en generalforsamling og delvist udpeget af lokale myndigheder. I forbindelse med dannelsen af de 26 LAG'er² har hvert område typisk udformet en SWOT-analyse og anvendt andre eksisterende kommunale analyser og planer som baggrund for en lokal udviklingsstrategi. Udviklingsstrategien rummer de prioriterede temaer og målsætninger for den enkelte LAG, og strategien danner efter høring og godkendelse udgangspunkt for LAG-bestyrelsens arbejde med at vurdere de enkelte projektansøgninger.

Der er 26 LAG'er i Danmark, som dækker 56 kommuner samt de 26 småøer. De fleste LAG'er følger kommunegrænserne, men de enkelte LAG'er varierer meget i størrelse fra 1 til 5 kommuner. De fleste LAG'er har en koordinator (i enkelte tilfælde flere) ansat på hel eller deltid til at sikre, at der kommer ansøgninger i tråd med den lokale udviklingsstrategi – samt at bistå projektholdere i ansøgnings- og dokumentationsfaserne. Bestyrelsen står for at indstille projekter til støtte og sikrer dermed, at der inddrages lokal viden i udvælgelsen af projekterne. Arbejdet med ansøgninger og udvælgelse foregår via IT-systemet PROMIS, som også indeholder en scoringssystematik, som LAG'en anvender i deres udvælgelse af projekter.

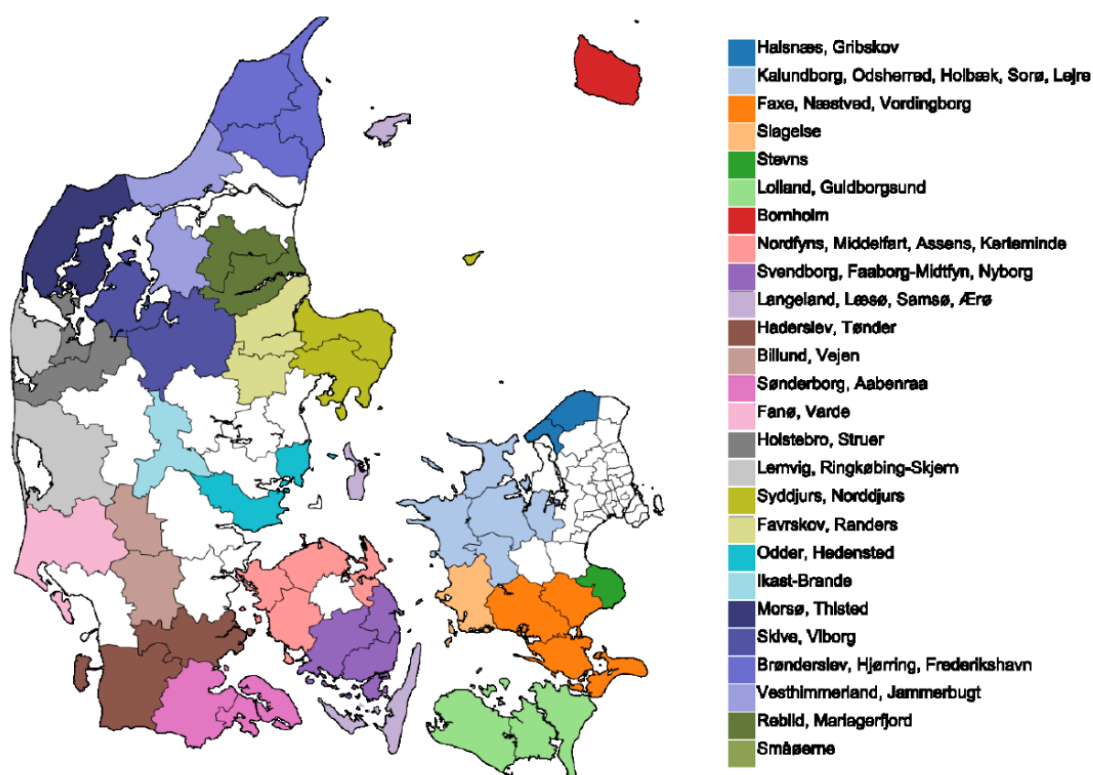
Fokusområde 6B i det danske landdistriktsprogram:

Der er behov for at forbedre rammevilkår i landdistrikterne med henblik på at skabe ny beskæftigelse og vækst i landdistrikterne, herunder at fremme:

- Vidensoverførsel og entreprenørskabende udvikling i landdistrikterne
- Etablering og udvikling af nye virksomheder og områdefornyelse, samt basale servicefaciliteter i landdistrikterne
- Samarbejde om udvikling af nye virksomheder, produkter, processer og teknologier i landdistrikterne²

² Enkelte af LAG'erne administrerer også fiskerimidler og omtales som (F)LAG'er. I disse tilfælde er det kun LAG-delen der indgår i evalueringen.

LAG'erne trækker i deres arbejde desuden på LEADER-metoden, der baserer sig på en række principper såsom "bottom-up", innovation, tværsektorielle samarbejder, netværk og områdebaseret udvikling, med mere. LEADER-metoden har således været anvendt siden 1990'erne i Danmark i forbindelse med landdistriktsudvikling. Metoden danner fundamentet for udviklingsstrategien og indgår også i projektudvælgelsen. Denne evaluering går dog ikke i dybden med implementeringen og anvendelsen af LEADER-metoden, som blev behandlet mere indgående i AIR 2017. I stedet er her fokus på effekterne af LAG-projekterne.

Figur 3.1: Kort over Lokale Aktions Grupper i Danmark (Kilde: <https://www.livogland.dk>)

I forhold til det samlede landdistriktsprogram, der har et udpræget landbrugs- og miljøperspektiv, sigter fokusområde 6B mod landdistriktsbefolkningen i en bredere forstand, og udviklingsstrategierne skal styrke den territoriale sammenhæng og områdernes omstillingskapacitet. Ifølge det danske landdistriktsprogram er LAG-projekter med til at styrke det enkelte lokalområdes identitet og får sat en udvikling i gang, der bl.a. understøtter erhvervsudvikling, rammevilkår, turisme og bosætning. Der er

i mange henseender tale om en indsats, som ofte er svært målbar, og som har mange afledte effekter ud over de umiddelbart dokumenterbare.

Der er i 2018 afsat ca. 63 mio. DKK om året, som fordeles til de 26 LAG'er rundt omkring i Danmark. Ved indgangen til programperioden var der oprindeligt afsat 94 mio. DKK årligt. Nedgangen skyldes vedtagelsen af en ny landbrugspakke i 2016, som omprioriterede midlerne til kvælstofsindsatser. I forhold til den nærværende evaluering må det derfor forventes, at omprioriteringen har påvirket ordningens resultater negativt. De måltal, som er angivet for ordningen, er dog ikke blevet nedjusteret i 2016.

Ud fra de midler som en LAG råder over skal de ansætte en koordinator. Op til 20 % af midlerne kan anvendes til drift og ansættelsen af en koordinator. Der er flere eksempler på, at kommuner medfinansierer drift og løn til koordinatoren, men det er ikke nogen regel. Det er derfor meget forskelligt, hvad de enkelte LAG'er har af ressourcer til koordinatorene og drift. Dertil kommer forskelle i arbejdsmåder og prioriteter i udviklingsstrategierne. LAG'ernes organisering og arbejdsform er således i høj grad tilpasset den lokale kontekst, som de indgår i.

LAG-bestyrelsen indstiller som nævnt projekter til støtte. LAG-tilskuddene skal suppleres med minimum 50 % medfinansiering fra private, andre offentlige midler eller fra fonde. Frivilligt arbejde kan også indgå som medfinansiering. De individuelle projektansøgere og projektledere er lokale ildsjæle, iværksættere, virksomheder, myndigheder eller foreninger. På baggrund af indstillingen fra den lokale aktionsgruppe godkender Erhvervsstyrelsen (herefter ERST) efterfølgende projektets lovlighed, hvorefter projektafholderen ved projektets afslutning kan få refunderet de i forhold til projektet godkendte afholdte udgifter. Udbetalingerne varetages af Landbrugsstyrelsen. Der er altså flere aktører og myndigheder ind over de enkelte projekter, selvom det for projektansøgeren er den lokale aktionsgruppe, der ansøges, typisk med hjælp og støtte fra den lokale koordinator.

3.2 NØGLETAL

I de følgende afsnit vil vi gennemgå de centrale nøgletal samt effekterne af ordningen. Tabeller og nøgletal er baseret på udtræk fra PROMIS og er sammenlignelige med den udvidede årsrapport fra 2017. PROMIS er det IT-system som bruges af ansøgere, koordinatorene, bestyrelser samt Erhvervsstyrelsen i ansøgning, vurderingen og sagsbehandlingen af projektansøgninger. Der er en vis usikkerhed omkring tallene og nogle af indikatorerne er svære at indberette for projektholdere. Det gælder særligt indberetningerne for, hvor mange der får gavn af projekterne, og disse tal skal sammen med de andre behandles med forsigtighed. PROMIS-tallene giver dog et indblik i de forventede effekter og fungerer som pejlemærker for LAG'erne.

3.2.1 Projekter og projektholdere

Der var pr. 1. januar 2019 561 afsluttede projekter for programperioden, som i alt har modtaget ca. 100 mio. DKK i LAG-tilskud, som med medfinansieringen samlet beløber sig til projektomkostninger på ca. 331 mio. DKK.

De samlede projektomkostninger er dog formentlig noget højere, da det er en udbredt praksis at ”skære” projekterne til for at forsimple den efterfølgende sagsbehandling og dokumentation. Det betyder, at ansøgeren i samarbejde med koordinatoren vælger at fokusere ansøgningen på de dele af projektet som er mindst kompliceret at dokumentere, eller at de identificerer en del som i størrelse modsvarer til den forventede bevilling således, at projektholderen ved projektets afslutning kun skal levere dokumentation til den afgrænsede del som blev LAG-støttet. Det kan f.eks. ske ved at LAG-ansøgningen fokuseres på en enkel nybygning ud af flere i et større projekt. Dermed fremstår LAG-andelen af den samlede projektsum højere samtidig med, at de tilskårne projekter kan fremstå mindre innovative end den helhed de egentlig er en del af. 43 % af projektholderne har således oplyst i spørgeskemaet, at de på baggrund af koordinatorens vejledning har skåret projektet til, så de kun har søgt til en afgrænset del af deres egentlige projekt.

Projekttype	Projekter	Tilskudsbeløb/tilsagn	Samlede projektomkostninger
Afsluttede projekter (sagsbehandlet af ERST)	561	100.440.256	331.363.181
Igangværende projekter	603	134.336.647	426.298.777
Alle tilsagn 2015-2018	1.164	234.776.903	757.661.958

Tabel 3.1: Oversigt over tilskudsbeløb og samlet projektsum (Kilde: PROMIS).

Medtager vi de igangværende projekter er der ifølge PROMIS givet tilsagn om i alt 234 mio. DKK og de samlede projektomkostninger beløber sig til over 757 mio. DKK. **LAG’erne har på landsplan givet tilsagn til i alt 1.164 projekter fordelt på de 26 LAG’er.** Der vil være nogle af de igangværende projekter, som enten bliver opgivet undervejs, eller som ikke modtager det fulde beløb i sidste ende. At projekter opgives, kan skyldes manglende medfinansiering eller, at projektholder ikke længere vurderer projektet som relevant. I løbet af programperioden er 118 projekter blevet opgivet svarende til et samlet tilsagn på ca. 23 mio. DKK. Midlerne fra de opgivne projekter bliver typisk uddelt igen af den pågældende LAG ved en senere runde. Der er også mange projekter, som ikke modtager det fulde beløb, da de ikke har kunne leve op til dokumentationskravene eller betingelserne i tilsagnsbrevet. Det kan være udgifter, der er blevet mindre eller større eller på grund af fakturaer, der ikke overholder

kravene. Disse midler går også tilbage til den enkelte LAG. Tabellen nedenfor viser antallet af opgivne projekter.

Projekttype	Antal	Tilskudsbeløb/tilsagn	Samlede projektomkostninger
Opgivne projekter	118	23.613.783	83.229.502

Tabel 3.2: Oversigt over opgivne projekter (Kilde: PROMIS).

LAG-ordningen støtter både erhvervsprojekter og lokalsamfundsprojekter (rammevilkårsprojekter). Ud af de 1.164 projekter, som har modtaget tilsagn (dvs. igangværende og afsluttede), er der en overvægt af virksomheder blandt ansøgerne. Halvdelen af projektholderne er således opført som SMV'er, mens også en række af de andre projekter drevet af blandt andet foreninger og myndigheder har et erhvervsrettet fokus. **Det er altså lykkedes LAG-ordningen at blive endnu mere erhvervsrettet i den indeværende programperiode**, hvilket også var den politiske intention ved indgangen til perioden. Det er typisk mindre virksomheder, hvoraf mange er nystartede (se nærmere i kapitel 3), som modtager støtte. Tabel 3.3 viser fordelingen af projekter på de forskellige kategorier af projektholdere.

Projektholdertype	Igangværende og afsluttede projekter	Opgivne projekter
Lokale Aktionsgrupper	8	
NGO'er (foreninger)	375	37
Andet (privatpersoner, fonde, selvejende institutioner, mm.)	116	3
Offentlige organer	69	2
SMV'er	566	76

Tabel 3.3: Oversigt over typer af projektholdere. Angivelserne viser projektholdertype angivet i PROMIS. "NGO'er" indeholder svarkategorierne 'organisation' og 'forening', "SMV'er" indeholder svarkategorierne 'mikrovirksomhed' og 'lille virksomhed'. "Andet" indeholder kategorierne 'privatpersoner', 'selvejende institution', 'fond' og 'ikke selvejende institution'.

En anden måde at illustrere fordelingen af LAG-ordningens projekter og midler er gennem den overordnede målsætning. Projekterne kan nemlig være enten erhvervsrettede (Mål A) eller rammevilkårsprojekter (Mål B). Mange LAG'er har en fast fordeling på 60/40 mellem de to således, at der er flest midler til de erhvervsrettede projekter. Der kan dog godt være projekter blandt mål B, som er erhvervsrettede eller jobskabende. Det kan f.eks. være en forening, som modtager tilskud til at ombygge forsamlingshuset, så det kan rumme erhverv eller bruges som Bed & Breakfast. Tabellen nedenfor viser fordelingen mellem de to projektmål.

Afsluttede projekter	Projekter	Tilskudsbeløb	Tilskudsbeløb i %	Samlet projektsum	Forventede antal arbejdspladser
Mål A - Erhvervsrettede projekter	344	66.130.362	66%	205.682.170	363
Mål B - Rammevilkårsprojekter	217	34.309.894	34%	125681010,8	42,5
I alt	561	100.440.256	100%	331363180,8	405,5

Tabel 3.4: Fordelingen af projekter på de overordnede målsætninger (Kilde: PROMIS)

På landsplan går 66 % af LAG-midlerne således til Mål A (erhvervsudvikling), mens der også er en forventning om at skabe ca. 42 arbejdspladser under Mål B. Rammevilkårsprojekternes formål er i højere grad at bidrage til at øge områdernes attraktivitet i forhold til borgere, tilflyttere og turister. Med hensyn til de 118 opgivne projekter var 82 tildelt under Mål A, mens 36 var ansøgt under Mål B.

3.2.2 Dødvægt

Begrebet ”dødvægt” har indgået i de tidligere evalueringer som et udtryk for den del af investeringen, som ”projektholderen alligevel ville have foretaget”. Det vil sige, at der er tale om en investering af LAG-midler som ikke supplerer, men blot erstatter projektholderens egen investering. Det er et mål at begrænse dødvægten så meget som muligt. Dødvægten beregnes ud fra indberetninger i projektets slutrapport, og der er altså tale om projektholderens egen vurdering.

Status for den indeværende programperiode er, som tabellen viser nedenfor, en dødvægt på 38,9 %. Dette tal understøttes af vores survey, hvor 61 % angiver, at LAG-tilskuddet i meget høj grad har været afgørende for projektets gennemførelse.

Projekttype	Antal projekter	Tilskudsbeløb/tilsagn	Dødvægt i kr.	Dødvægt i %
Afsluttede projekter	561	100.440.256	39.025.598	38,9%

Tabel 3.5: Dødvægt som angivet af projektholder i slutrapport (Kilde: PROMIS).

I slutevalueringen af programperioden 2007-2013 var der en dødvægt på 29 %, mens en fokuseret undersøgelse kun på erhvervsprojekterne i perioden indikerede en dødvægt på 44 %. Den lidt højere dødvægt i 2014-2020 perioden skyldes dermed formentlig, at der er flere erhvervsrettede projekter.

Der er dog en del usikkerhed forbundet med dødvægtsberegningen. Ved slutrapporten angiver projektholderen dødvægten i procent inden for seks svarkategorier (0 %, 1-25 %, 26-50 %, 51-75 %, 76-99 % og 100 %) og i beregningen indgår efterfølgende alene den maksimale værdi i kategorien. Det betyder selvsagt, at dødvægten reelt ligger under de i tabellen angivne værdier. Lægger vi hertil den mulighed at enkelte projektholdere kan have misforstået spørgsmålet, eller at det påvirker svarene, at

de indhentes efter projektets afslutning (hvor effekterne er synlige), så bør dødvægtstallet omgås med forsigtighed.

Denne måde at angive dødvægten siger heller ikke noget om, hvorvidt projektholderen ville have lavet investeringen ligeså hurtigt, i samme omfang og med helt samme indhold. I kapitlet om innovation uddyber vi resultaterne fra spørgeskemaet, der også har spurgt til andre aspekter af emnet, såsom tilskuddets betydning for efterfølgende investeringer, gennemførelstiden og indholdet i projektet. Det skal dog nævnes her, at spørgeskemaundersøgelsen viser, at LAG-tilskuddet bidrager positivt til projekternes indhold, omfang og gennemførelshastighed. Flere koordinatore har også påpeget, at der er tale om små ofte nystartede virksomheder, som får et afgørende skub eller som bruger midlerne til at afprøve en ny retning. Med LAG-tilsagnet kan de altså gøre dette i ambitiøst og hurtigere.

Som illustreret i tabel 3.6 varierer dødvægten mellem de enkelte LAG'er fra 18 % hos LAG Småøerne til 60 % i LAG-Lolland-Falster.

Lokal aktionsgruppe	Dødvægt i %	Antal afsluttede projekter
LAG Småøerne	18%	26
LAG Djursland	22%	31
LAG Randers-Favrskov	26%	23
LAG Odder-Hedensted	28%	11
LAG MANK (Middelfart, Assens, Nordfyn, Kerteminde)	29%	12
LAG Jammerbugt-Vesthimmerland	32%	23
LAG Lemvig, Ringkøbing-Skjern	32%	21
LAG Haderslev-Tønder	33%	17
LAG Sønderborg-Aabenraa	35%	24
LAG Sydsjælland	36%	27
LAG Skive-Viborg	37%	23
LAG LLSÆ (Langeland, Læsø, Samsø, Ærø)	38%	49
LAG SØM (Faaborg, Midtfyn, Svendborg, Nyborg)	42%	28
LAG Midt-Nordvestsjælland	43%	29
LAG Vejen-Billund	44%	6
LAG Himmerland 2014-2020 (Rebild, Mariagerfjord)	45%	23
LAG Halsnæs Gribskov	45%	14
LAG Ikast-Brande	45%	4
LAG Bornholm	45%	24
LAG NORD (Hjørring, Frederikshavn, Brønderslev)	47%	38
LAG Landudvikling Slagelse	47%	13
Udvikling Stevns	47%	6

LAG Thy-Mors	48%	35
LAG Struer-Holstebro	49%	14
LAG Fanø-Varde	55%	25
LAG Lolland-Falster	60%	15

Tabel 3.6: Dødvægt fordelt på de 26 LAG'er (Kilde: PROMIS). For at estimere graden af dødvægt, som projekterne er behæftet med, bliver projektholderne i slutrapporten bedt om at besvare spørgsmålet: "I hvilket omfang ville du have gennemført den fulde investering, hvis du ikke havde modtaget tilskud under LAG-indsatsen?" 0 % / 1-25 % / 26-50 % / 51-75 % / 76-99 % / 100%. Dødvægten beregnes som den maksimale dødvægt baseret på det højeste tal i svarintervallet.

3.2.3 Effekter

PROMIS systemet indeholder en række indikatorer, som kan bruges til at monitorere de umiddelbare resultater af projekterne. Tallene er indberettet af ansøgerne, og nogle indikatorer fungerer bedre end andre. Selvom der er arbejdet med at tydeliggøre vejledningerne, er tallene stadig et udtryk for projektholderens forventninger og oplevelser af effekterne. Tabellen nedenfor viser de indberettede resultater.

Indikator	Opnået effekt brutto	Opnået effekt netto (dødvægt fratrukket: 38,9%)
Antal bibeholdte jobs	444	271
Antal nye kulturaktiviteter	1.954	1.194
Antal personer i lokalområdet med adgang til nye/forbedrede servicefaciliteter	3.065.270	1.872.880
Antal personer, der årligt forventes at gøre brug af nye/forbedrede servicefaciliteter	2.092.589	1.278.572
Årlig omsætning	421.306.659	257.418.369
Antal personer, der forventes at gøre brug af nye/forbedrede kulturelle faciliteter	1.726.381	1.054.819
Antal nye fritidsaktiviteter	1.495	913
Flere overnatninger	131.111	80.109
Flere turist-sengepladser	4.858	2.968
Arbejdspladser	405	247
Årlig bruttoværditilvækst første drift år	268.050.299	163.778.733
Nye naturfaciliteter- eller aktiviteter	231	141
Flere dagsturister	360.039	219.984

Tabel 3.7: Resultater af afsluttede projekter ifølge projektholdernes indberetninger (Kilde: PROMIS).

Antallet af arbejdspladser er selvfølgelig det mest centrale pejlemærke, og vores registerbaserede undersøgelse sandsynliggør, at arbejdspladstallene i PROMIS er nogenlunde pålidelige. Mindre anvendeligt er det akkumulerede tal på personer, som nyder godt af forbedrede kulturaktiviteter, servicefaciliteter og infrastrukturforbedringer. Vi hæfter os derfor lige så meget ved, at ordningen er rodfæstet i de lokale bestyrelser, projekttilsyn og de lovkrav, der er til adgang og åbenhed i de almene projekter. Indberetningerne vil blive mere præcise, når der med tiden kommer flere efterrapporter (som indberettes 2 år efter projektets afslutning). Alt i alt viser tallene, at der er godt gang i LAG-ordningen, og at projekterne målrettes en række konkrete effekter. I det følgende afsnit vil vi se på effekterne i forhold til de mål, der er sat for ordningen.

3.2.4 Målopnåelse

Tager vi udgangspunkt i de indberettede effekter er det muligt at sammenligne dem med de måltal, der er sat for ordningen. Måltallene for LAG-ordningen blev sat inden den samlede uddelingssum blev reduceret i 2016. Tabellen nedenfor viser målopfyldelsen. Generelt er målopfyldelsen høj og over 100 %. De steder, hvor målopfyldelsen ligger under målet, er omkring ”Nye naturfaciliteter- eller aktiviteter”, ”Flere dagsturister”. De to første lå også under 100 % i sidste evaluering, mens ”Flere overnatninger” er kommet på den positive side siden 2017.

Effekt	Forventet tilvækst	Realiseret tilvækst	Mål-opfyldelse i %	Antal bi-dragende projekter	Tilskudsbeløb	Samlede projektomkostninger
Antal bibeholdte jobs	240	444	185%	403	76.360.187	242.710.022
Antal nye kulturaktiviteter	1.135	1.954	172%	373	66.147.871	226.582.542
Antal personer i lokalområdet med adgang til nye/forbedrede servicefaciliteter	2.395.329	3.065.270	128%	403	70.853.197	244.694.530
Antal personer, der årligt forventes at gøre brug af nye/forbedrede servicefaciliteter	1.709.471	2.092.589	122%	404	71.057.497	245.148.530
Årlig omsætning	348.126.277	421.306.659	121%	561	100.440.256	396.463.213
Antal personer, der forventes at gøre brug af nye/forbedrede kulturelle faciliteter	1.761.513	1.726.381	98%	373	65.786.320	225.407.754

Antal nye fritidsaktiviteter	1.477	1.495	101%	405	71.309.557	245.805.029
Flere overnatninger	108.188	131.111	121%	403	76.360.187	242.710.022
Flere turist-sengepladser	4.771	4.858	102%	403	76.360.187	242.710.022
Arbejdspladser	420	405	96%	561	100.440.256	331.363.181
Årlig bruttoværditilvækst første drift år	271.543.534	268.050.299	99%	561	100.440.256	331.363.181
Nye naturfaciliteter- eller aktiviteter	288	231	80%	307	51.451.698	177.445.831
Flere dagturister	492.566	360.039	73%	402	76.260.524	242.123.770

Tabel 3.8: Målopfyldelse af de afsluttede projekter (Kilde: PROMIS).

3.2.5 Omkostningseffektivitet

Kigger vi i stedet på omkostningseffektivitet, kan vi se effekterne opgjort pr. million kroner i tilskud som i tabellen nedenfor.

Effekt	Omkostnings-effektivitet (effekt per 1 million kroner i tilskud)
Antal bibeholdte jobs	4,42
Antal nye fritidsaktiviteter	14,88
Antal nye kulturaktiviteter	19,45
Antal personer i lokalområdet med adgang til nye/forbedrede sevicefaciliteter	30.518,00
Antal personer i lokalområdet, der her adgang til nye/forbedrede kulturelle faciliteter	25.534,00
Antal personer, der forventes at gøre brug af nye/forbedrede kulturelle faciliteter	17.188,00
Antal personer, der årligt forventes at gøre brug af de nye/forbedrede servicefaciliteter	20.834,00
Arbejdspladser	4,04
Flere dagturister	3.585,00
Flere overnatninger	1.305,00
Flere turist-sengepladser	48,37
Nye naturfaciliteter- eller aktiviteter	2,30
Årets resultat første drift år	877.646,00

Tabel 3.9: Effekter pr. million kroner (Kilde: PROMIS).

Opgørelsen kan nemt misbruges, og skal tages med en del forbehold. Det centrale er igen jobskabelsen, og her er det måske mere rimeligt at se på to målsætninger adskilt. Samlet forventes projekterne

at skabe ca. 4 arbejdspladser pr. million mens tallet, hvis vi kun kigger på de erhvervsrettede projekter, ligger på 5,5. Begge tal er formentlig lidt for høje, selvom vores registerbaserede undersøgelse indikerer, at der allerede året efter tilsagnsåret er en positiv effekt. Trækker man dødvægten fra skaber ordningen 2,7 jobs pr. million. Det vil sige hvert job koster ca. 370.000 DKK i tilskud, eller lige under 300.000 DKK, hvis vi kun kigger på de erhvervsrettede projekter (Mål A). Det er markant mindre beløb end i den forrige periode (som ifølge EPINIONs slutevaluering var på 752.273 DKK). Under alle omstændigheder skal tallet bruges med forsigtighed, da det er meget følsomt over for forkerte indberetninger og beregningsmetoderne (på antal arbejdspladser og dødvægt).

3.2.6 Vurderingskriterier

Tabellerne ovenfor har dokumenteret, at LAG-ordningen er implementeret og omfanget af aktiviteterne. De følgende kapitler vil gå tættere på effekterne af ordningen og ikke bare omfanget. Til sidst i dette kapitel vil vi afslutte med de nedenstående vurderingskriterier, som formelt er en del af evalueringen og indberetningerne til EU-kommissionen. Evalueringen kan lige som i 2017 svare positivt på de fem første vurderingskriterier. Set i lyset af LAG-ordningens begrænsede midler er det vigtigt også at fremhæve, at ordningen bidrager i et positivt samspil med andre udviklingsredskaber og instrumenter (herunder fonde) til udviklingen i landdistrikterne. Det sidste vurderingskriterie er mindre relevant for Danmark, da ordningen har været fuldt implementeret i flere programperioder, og da det ved indgangen til sidste programperiode blev besluttet at oprette færre LAG'er. Det samlede antal personer, som er dækket af ordningen, er derfor mindre i dag end i sidste periode. Antallet af personer er dog øget i løbet af perioden, hvilket skyldes befolkningsfremgang i en række af LAG-områderne.

1. Serviceydelser og lokal infrastruktur i landdistrikter er forbedret
2. Adgang til serviceydelser og lokal infrastruktur i landdistrikter er forbedret
3. Befolkningen i landdistrikterne har deltaget i lokale aktiviteter
4. Befolkningen i landdistrikterne har draget fordel af lokale aktiviteter
5. Beskæftigelsesmulighederne er forbedret med lokale udviklingsstrategier
6. Landdistriktsarealet og befolkningen i landdistrikterne omfattet af LAG er øget

4. Lokaludvikling

Dette kapitel omhandler LAG-ordningens bidrag til lokaludvikling og behandler evalueringsspørgsmålet:

- I hvilket omfang har interventioner under landdistriktsprogrammet støttet lokaludviklingen i landdistrikterne?

Efter en kort gennemgang af LAG'ens målsætninger for lokaludvikling, sætter vi fokus på LAG'ernes rolle i lokaludvikling, herunder koordinatorenes og bestyrelsernes rolle. Dernæst sættes fokus på effekterne af interventioner på erhvervsudvikling og forbedrede rammevilkår. Først gennemgår vi resultaterne af den registerbaserede effektmåling. Dernæst med udgangspunkt i survey- og interviewdata kvalificeres de gennemførte projekters effekter yderligere. Afslutningsvis redegøres og diskuteres dødvægtsproblematikken.

4.1 LOKALUDVIKLING

Den danske LEADER-indsats, som også går under betegnelsen CLLD (Community Led Local Development), og bliver udmøntet gennem de lokale udviklingsstrategier og LAG'er, er i denne programperiode præget af at være mere målrettet jobskabelse i LAG-områderne, men rummer også muligheder for at støtte rammevilkårsprojekter, som skal fremme levevilkår og attraktivitet. Lokaludvikling dækker dermed i denne sammenhæng over:

- bidrag til en stabil og/eller stigende beskæftigelsesgrad
- bidrag til at forbedre lokale rammevilkår

En vigtig forudsætning for begge disse former for lokaludvikling er desuden en omstilling til de af samfundet efterspurgte produkter og services samt til borgernes og de potentielle tilflytteres opfattelse af attraktivitet.

4.2 LAG'ERNES ROLLE SOM LOKALE UDVIKLINGSAKTØRER

Baseret på de kvalitative interview belyser vi i det følgende LAG'ernes strategiske arbejde som lokaludviklingsaktører, herunder også deres rolle i projektudvikling og -gennemførelse.

LAG-koordinatører har i mange tilfælde kontorplads ved kommunernes erhvervscentre eller har på andre måder nære kontaktflader med iværksætter, erhvervs- og landdistriktskonsulenter. Ofte er bestyrelsesmedlemmerne aktive i forhold til at udbrede kendskabet til LAG'en og til at sikre en

helhedsorienteret indsats mellem implementering af LAG'ens lokale udviklingsstrategi og øvrig lokaludvikling og kommunal planlægning. Samarbejdet i LAG-bestyrelserne støtter generelt op om tværkommunalt samarbejde. I forhold til en mere helhedsorienteret indsats på at forbedre rammevilkår har flere LAG'er f.eks. fokus på at støtte op om udviklingen af landsbyklynger, som siden 2015 er blevet støttet i et samarbejde mellem Realdania, DGI og Lokale og Anlægsfonden. I landsbyklynger samarbejder landsbyer om at prioritere mellem forskellige tilbud og faciliteter for derigennem at styrke fællesskabet og livet i landsbyerne, samtidig med at den kommunale service og drift optimeres.

LAG'erne har mulighed for selv at igangsætte og drive udviklingsprojekter. For størstedelen af LAG'erne er denne mulighed imidlertid ikke blevet udnyttet i denne programperiode, hvilket begrundes med de beskårede budgetter. LAG Småøerne er en af de LAG'er som selv har igangsat udviklingsprojekter, hvilket er baseret på behov identificeret i foregående programperiode for styrket samarbejde mellem de 27 småøer. LAG bestyrelsen har valgt at prioritere to større samarbejdsprojekter for at

Eksempel: LAG Småøernes udviklingsarbejde med Ø-turisme

Projekt: De små øer - destinationer med kvalitet, periode: 01-09-2015 - 28-02-2017, LAG Småøerne: 500.000 DKK

Interesseorganisationen Sammenslutningen af Danske Småøer (SaDS) er LAG Småøernes nære strategiske samarbejdspartner, og SaDS er/har været drivkraft på projekter, som støtter LAG'ens lokale udviklingsstrategi.

I 2015 og 2016 gennemførte de to parter i samarbejde projektet *De små øer - destinationer med kvalitet. Forretningsudvikling og mersalg i turistbranchen på småøerne*. I dette projekt blev ideen om et Ø-PAS videreudviklet og realiseret. Projektet har desuden samlet aktører på tværs af øerne til kompetenceudviklingskurser, også med mulighed for individuel vejledning.

"Projektet har betydet noget for turistudviklingen på mange øer, der har fået et løft. Ø-passet løftes også af en trend, hvor flere holder ferie i Danmark og er villige til at bruge flere penge på det." (Morten Priesholm, LAG-koordinator)

Projektets langsigtede formål er at øge antallet af turister, øge omsætningen, øge beskæftigelsen og i sidste ende bosætningen på de danske øer.

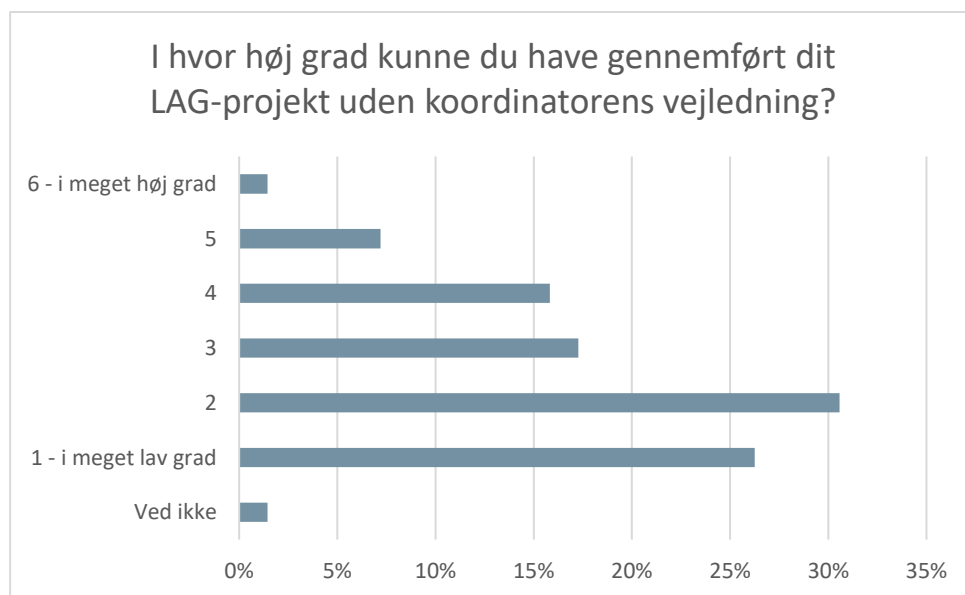
I 2017 blev Ø-passet udbygget og markedsført i et samarbejde mellem SaDS, Færgesekretariatet og Danske Færger A/S. Ø-passet er en samlet markedsføring af de danske øer med færge-adgang. I passet er den enkelte ø præsenteret med et kort og et foto samt fakta og beskrivelser af oplevelser på øen

Landdistrikternes Fællesråd overtog i 2018 videreudviklingen af Ø-passet. I 2019 har fællesrådet fået en uddeling fra Nordea-fondens kystpulje og en bevilling fra Erhvervsministeriets landdistriktpulje til et nyt projekt, der via ø-passet skal styrke øernes branding og fremme forudsætningerne for turisme, vækst og udvikling.

fremme bosætning og destinationsudvikling på småøerne. Ovenstående eksempel illustrerer det strategiske samarbejde med andre aktører for at fremme en helhedsorienteret destinationsudviklingsindsats, der går på tværs af landet. Den konkrete LAG-bevilling (fra 2015) danner grundlag for yderligere investering og samarbejde om indsatsen.

4.2.1 Bidrag til projektudvikling og -gennemførelse

Mange koordinatore er i varierende omfang involveret i alle projektfaser inklusive idefasen, ansøgningsprocessen og i afrapportering og dokumentation. På den måde spiller de en stor rolle i, at lokale ildsjæle og iværksættere kan løfte kravene og byrderne i et EU-projekt. 54 % har oplevet, at koordinatoren har fungeret som en vigtig sparringspartner. Kun 2 % anfører, at de i meget høj grad ville kunne have gennemført projektet uden koordinatorens hjælp, mens 27 % anfører, at de i meget lav grad ville have kunnet gennemført projektet.

Figur 4.1: Betydning af LAG-koordinatorens vejledning

Koordinatorer har forskellige metoder for, hvordan de vejleder ansøgere, hvilket også hænger sammen med, hvor meget tid de har til rådighed. Enkelte bestræber sig på at besøge alle ansøgere i ideudviklings-/ansøgningsfasen. Koordinatorerne er generelt i kontakt med flertallet af ansøgere, før de indsender deres ansøgning. Når ansøgere har fået tilsagn, inviterer de fleste projektholdere enten til individuelle møder eller til et gruppemøde for samtlige, der har fået bevilling. På disse møder gennemgår koordinatoren de administrative processer og krav til dokumentation for projektholdere for derigennem at minimere fejl og forenkle processen.

I flere tilfælde agerer bestyrelsesformænd og -medlemmer proaktivt i forhold til at udbrede kendskabet til LAG'en hos erhvervsliv og lokalsamfund samt i forhold til at identificere projektideer, som de bringer videre til LAG-koordinatoren. Eksempler på processer, hvor der arbejdes på at sætte bestyrelsens kompetencer i spil og med at skabe ejerskab i forhold til ansøgnings- og gennemførelsesfasen, er:

- Nedsættelse af udvalg, hvor enkelte bestyrelsesmedlemmer sammen med koordinatoren gennemgår projektansøgninger og følger op med ansøgere angående behov for revidering som forberedelse til bestyrelsesmøder.
- Projektansøgere inviteres til bestyrelsesmøder for at fremlægge deres ansøgning, hvor der er mulighed for, at bestyrelsen kan stille spørgsmål og yderligere kvalificere projektet.
- Bestyrelser sender spørgsmål eller handlingspunkter tilbage til ansøger og beder dem lave ønskede forbedringer, før der leveres en ny ansøgning.
- Bestyrelsesmedlemmer tilknyttes som kontaktperson på projekter, hvilket medvirker, at de følger projekterne og deler viden herom på bestyrelsesmøder.
- Bustur for bestyrelsen, hvor man besøger afsluttede LAG-projekter. Det sker for at følge op på projektresultaterne, hvilket ellers kun sker i begrænset omfang.

I det følgende gennemgås den registerbaserede effektmåling, der er gennemført som en del af evalueringen.

4.3 REGISTERBASERET EFFEKTMÅLING AF DEN VIRKSOMHEDSRETTEDE LAG-INDSATS 2014-2020

Formålet med nærværende effektmåling er at undersøge, i hvor høj grad LAG-indsatsen har bidraget til at skabe og/eller fastholde private arbejdspladser samt vækst i omsætning i de danske landdistrikter. Denne del af analysen fokuserer derfor kun på den del af den samlede LAG-indsats, som er direkte målrettet private virksomheder, hvor hovedformålet har været erhvervsudvikling.

Effektmålingen tager udgangspunkt i indsamlede data fra PROMIS, hvor der registreres en række oplysninger om projekterne og projektdeltagerne. Disse oplysninger kobles med registerbaserede virksomhedsdata fra Danmarks Statistik via CVR-numrene på de støttede virksomheder. Virksomheder bliver sammenlignet med en statistisk konstrueret kontrolgruppe bestående af sammenlignelige virksomheder, der ikke har modtaget støtte i perioden.

4.3.1 Inklusionskriterier

Nedenfor gennemgås inklusionskriterierne, som vi anvender til at udvælge støttede virksomheder i perioden. En udfordring for nærværende effektmåling er, at relevante registre fra Danmarks Statistik opdateres én gang årligt med op til flere års forsinkelse. Ved udarbejdelse af evalueringsrapporten er

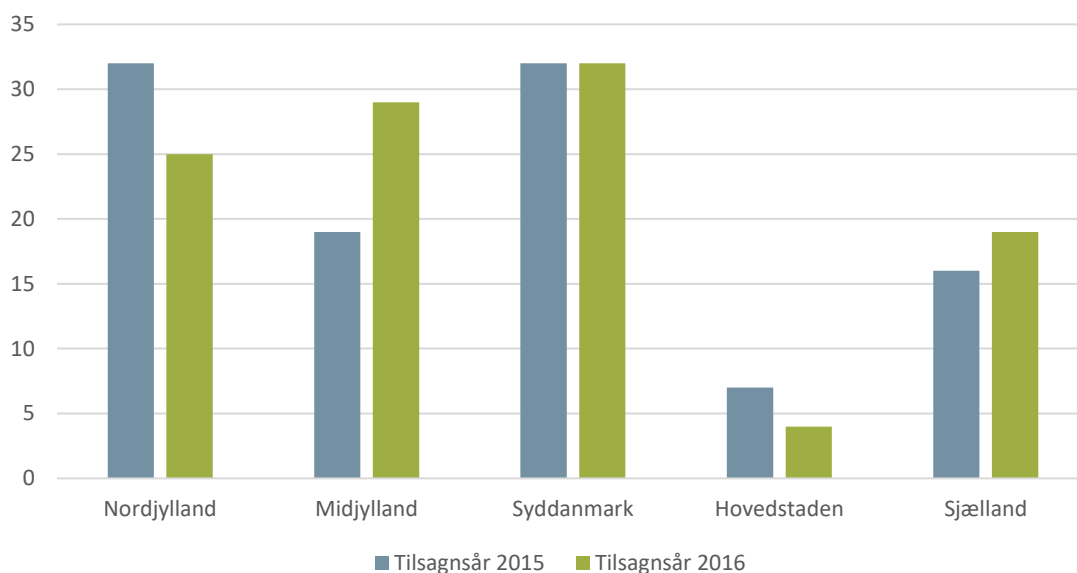
2017 således det seneste tilgængelige registerår. Da der ikke blev givet tilsagn til projekter i 2014, betyder det at indeværende effektmåling udelukkende vil kunne basere sig på de virksomheder, som modtog støtte i 2015 og 2016, og som vi kan følge frem til og med 2017. I alt 264 projekter modtog støtte i 2015 og 294 projekter i 2016. Af disse projekter var hhv. 124 og 144 private virksomheder defineret i PROMIS som værende hhv. ”mikrovirksomhed”, ”lille virksomhed” eller ”anden virksomhed”. Af disse virksomheder havde hhv. 119 og 143 ”erhvervsudvikling” som deres hovedformål, og hhv. 114 og 115 af disse virksomhederne havde afsluttet deres projekt ved udarbejdelsen af evalueringsrapporten. Ud af de hhv. 114 og 115 virksomheder kunne vi genfinde hhv. 106 og 109 virksomheder i Danmarks Statistiks registerdata, hvilket udgør vores analysepopulation.

Inklusionskriterier		
<i>Tilsagnsår</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>
Tilsagn	264	294
Virksomhedstype: Mikrovirksomhed, lille virksomhed, anden virksomhed	124	144
Hovedmålsætning: Erhvervsudvikling	119	143
Afsluttede projekter: Efterrapport afventer LAG, klar til efterrapport, slutrapport behandlet af ERST, efterrapport behandlet	114	115
Match med registerdata: CVR-numrene kan genfindes i registerdata	106	109

Tabel 4.1: Inklusionskriterier i den registerbaserede undersøgelse.

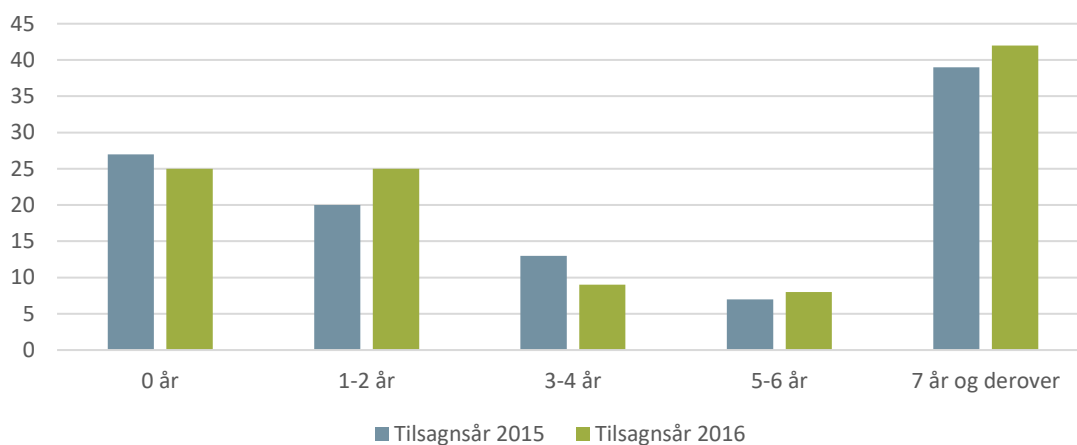
4.3.2 Baggrundsinformation om virksomhederne i året de modtog støtte

Ved at koble CVR-numrene på de private virksomheder, som har modtaget LAG-støtte med Danmarks Statistiks registre, kan vi udtrække en række oplysninger om de støttede virksomheder, i året de modtog støtte (basisåret).

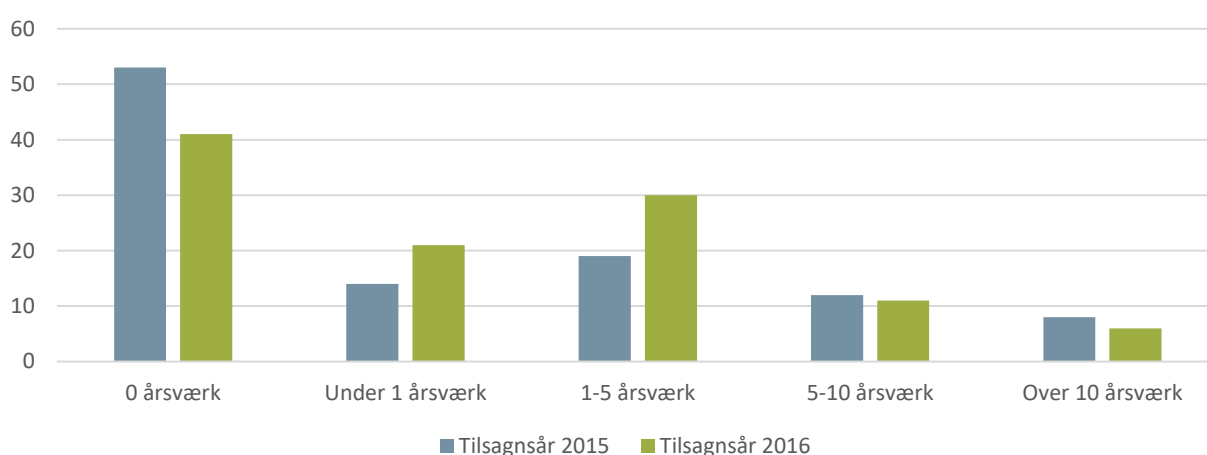
Figur 4.2: Antal deltagervirksomheder fordelt på regioner

I figur 4.2 ses, at hovedparten af de støttede virksomheder er placeret i Region Nordjylland og Region Syddanmark. Indenfor Region Hovedstaden er der kun to LAG'er, hvilket forklarer det lave antal afsluttede virksomhedsprojekter.

Figur 4.3: Deltagervirksomhedernes alder

Kigger vi på virksomhedernes alder kan vi se, at LAG-indsatsen primært har støttet unge virksomheder, jf. figur 4.3 ovenfor. Af de 106 virksomheder blev 27 virksomheder etableret i samme år, som de modtog midlerne, mens 39 virksomheder var mindst 7 år gamle i 2015, da de modtog støtte. En række af de nyetablerede virksomheder er sandsynligvis etableret til formålet og kan i virkeligheden være knopskydninger til andre virksomheder eller repræsentere nye samarbejder med andre aktører. Der kan altså indgå ”ældre” virksomheder uden, at det kan aflæses af firmastatistikken.

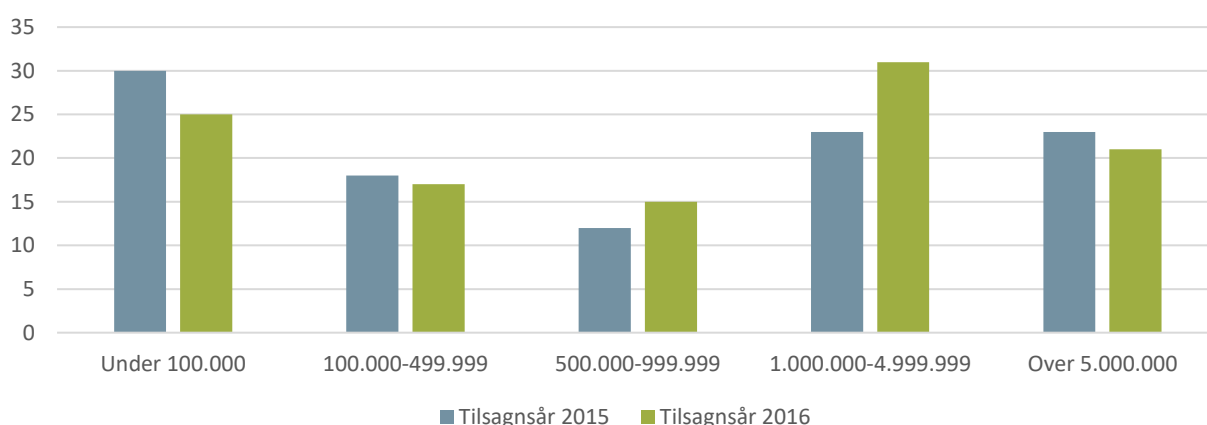
Figur 4.5: Deltagervirksomhedernes størrelse

LAG-indsatsen er i høj grad målrettet små virksomheder, jf. inklusionskriterierne. Af de 106 virksomheder i vores analysepopulation havde 53 virksomheder (inklusive ejeren) ingen årsværk i året de modtog støtte. Antal årsværk er et udtryk for den samlede arbejdsmængde blandt virksomhedens ansatte, uanset om de arbejder heltid eller deltid. Antallet af fuldtidsbeskæftigede beregnes på baggrund af summen af ATP-indbetalinger i en virksomhed divideret med ATP-årsbidraget for en fuldtidsansat.

Hovedbranche	Tilsagns år 2015	Tilsagns år 2016
Landbrug, skovbrug og fiskeri	5,7%	5,5%
Industri	27,4%	29,4%
Bygge og anlæg
Handel og transport	31,1%	36,7%
Information og kommunikation
Finansiering og forsikring
Ejendomshandel	4,7%	3,6%
Erhvervsservice	14,2%	6,4%
Offentlig administration	...	3,7%
Kultur og fritid	6,6%	9,2%

Tabel 4.2: Deltagervirksomhedernes branche

LAG-indsatsen har hovedsageligt støttet virksomheder indenfor hhv. fremstillingsbranchen og handel og transport. Omkring 1/3 af virksomhederne, der modtog støtte i 2015 og 2016, kom eksempelvis fra handel og transportbranchen.

Figur 4.5: Deltagervirksomhedernes omsætning

Som det ses i figur 4.5 ovenfor, havde hovedparten af de støttede virksomheder en meget lille omsætning til at begynde med (dvs. i basisåret), hvilket hænger sammen med, at LAG-indsatsen primært støtter små virksomheder. Ud af de 106 virksomheder havde 30 virksomheder en omsætning på mindre end 100.000 kr. i 2015, mens 23 af virksomhederne havde en årlig omsætning på over 5. mio. kr.

4.3.3 Effektmåling

Når man vil undersøge om LAG-indsatsen har haft positive, målbare effekter på vækst og beskæftigelse for de deltagende virksomheder i de efterfølgende år, vil et naturligt udgangspunkt være at sammenligne udviklingen fra året, hvor de modtog støtte og fremefter. Problemet med denne tilgang er imidlertid, at en del af denne udvikling kan være et resultat af en generel udvikling, som ikke er relateret til LAG-indsatsen, men i stedet skyldes mange andre faktorer som konjunkturer og generelle tendenser i samfundet. Det svære spørgsmål, man ønsker svar på, når man evaluerer vækst- og beskæftigelseseffekterne af LAG-indsatsen, er derfor ”hvad ville væksten have været for de virksomheder, der modtog støtte, hvis de ikke havde modtaget støtten?” Dvs. man ønsker at sammenligne med udviklingen i den *kontrafaktiske* situation, hvor de ikke har deltaget.

Eftersom virksomheder i sagens natur ikke både kan deltage og ikke deltage på samme tid, er øvelsen i en effektmåling dermed at finde et egnet sammenligningsgrundlag at sammenligne deltagende

virksomheder med. I analysen sammenligner vi derfor deltagervirksomhederne med en kontrolgruppe af virksomheder, som ikke har modtaget støtte fra LAG-indsatsen i samme periode.

Til at danne kontrolgruppen benyttes den statistiske metode kaldet *propensity score matching*, som i sin enkelthed går ud på at finde den "tvillingevirksomhed" hvis estimerede sandsynlighed for at have modtaget midler er tættest på den deltagende virksomhed (nearest neighbor), uden at denne "tvilling" har modtaget midler fra LAG-indsatsen. Sandsynligheden (kaldet propensity) for at have modtaget midler estimeres på baggrund af en række karakteristika herunder virksomhedernes alder, branche samt antal årsværk og omsætning. De matchende "tvillingevirksomheder" udvælges fra den samlede population af mikro og små virksomheder med højst 48 årsværk i tilsagnsåret fra CVR-registeret dels indenfor samme LAG-kommune og dels også fra andre LAG-kommuner. Det er en forholdsvis stor gruppe, hvilket er en fordel, når man skal udvælge matchende virksomheder. Som den beskrivende statistik ovenfor imidlertid har vist, så er virksomhederne der modtog midler en relativt selekteret gruppe mht. deres alder og branche. I praksis anvendes derfor en modificeret procedure til at danne den statistisk sammenlignelige kontrolgruppe i følgende tre trin:

1. For hver deltagervirksomhed findes en kontrolvirksomhed med præcis samme alder og fra præcis samme DB07 (36-Std.grp) branche (exact matching) i året de modtog støtte (basisåret).
2. For hver deltagervirksomhed findes en kontrolvirksomhed, som fordelingsmæssigt er identisk i deres estimerede sandsynlighed for at have modtaget støtte på følgende parametre: historisk vækst i omsætning og antal årsværk op til og med tilsagnsåret (propensity score matching).
3. For hver deltagervirksomhed og kontrolvirksomhed fratrækkes forskellen i antal årsværk og omsætning til at begynde med (2015) fra forskellen årene efter (2016) i et såkaldt *difference-in-differences* design for at tage højde for tilbageværende forskelle, som matching algoritmen ikke fjerner.

Hovedudfaldsmålet i analysen er antal årsværk og årlig omsætning i 2016, et år efter virksomhederne modtog midler. Effekten af LAG-indsatsen måles som forskellen i antal årsværk og årlig omsætning mellem hhv. deltagervirksomheder og de statistisk konstruerede "tvillingevirksomheder", når der tages højde for etableringsår, branche samt deres omsætning og antal årsværk til at begynde med.

Nedenfor præsenteres fire sæt effektestimater for beskæftigelseseffekterne. Først præsenterer vi resultaterne for alle deltagervirksomheder inklusiv de virksomheder, som blev oprettet i basisåret, hvor vi udvælger kontrolvirksomhederne udelukkende på baggrund af karakteristika i basisåret. Dernæst præsenterer vi resultaterne for den gruppe af virksomheder, som eksisterede mindst tre år før basisåret, og for hvilke vi kan observere (og dermed tage højde for) deres historiske vækst i omsætning og antal årsværk op til tre år før, de modtog midlerne. For hver gruppe præsenterer vi resultater, hvor vi udvælger kontrolvirksomheder fra præcis samme LAG-kommune, og hvor vi tillader matching algoritmen også at udvælge virksomheder fra andre LAG-kommuner. Resultaterne præsenteres separat for virksomheder som har fået tilsagn i hhv. 2015 og 2016. Forskellen i udviklingen mellem deltagervirksomhederne og kontrolgruppen præsenteres som "Differences in differences". Difference-in-differences estimatet er et udtryk for effektstørrelsen – altså forskellen mellem deltagervirksomhed og kontrolvirksomhed 1 og 2 år efter når vi tager højde for forskellene til at begynde med. Det tager altså

højde for kontrolvirksomheden udvikling også. Estimatet kan direkte tolkes som effekten på beskæftigelse – dvs. på hvor meget antallet af årsværk ændrer sig som følge af modtagelsen af LAG-midlerne. I parentes er angivet standardfejlen som bruges til at beregne den statistiske signifikans. Standardfejlen på effektparameteren anvendes til at sige noget om usikkerheden på effektestimateret. Jo lavere standardfejlen er, jo mere præcist er effekten estimeret.

Beskæftigelseeffekter, tilsagnsår 2015, N=106 (antal årsværk)			
Kontrolvirksomhed fra samme LAG			
	2015	2016	2017
LAG-deltagervirksomhed†	2,29	2,40	2,33
Kontrolvirksomhed	1,93	1,62	1,77
Gennemsnitlig beskæftigelseeffekt (standardfejl)		0,41 (0,44)	0,20 (0,46)
Kontrolvirksomhed også fra andre LAG'er			
LAG-deltagervirksomhed	2,96	3,12	3,17
Kontrolvirksomhed	1,58	1,70	1,85
Gennemsnitlig beskæftigelseeffekt (standardfejl)		0,04 (0,08)	-0,06 (0,08)

Tabel 4.3: †Det er ikke muligt at finde en kontrolvirksomhed til 12 deltagervirksomheder, når der matching på præcis samme LAG-kommune. ***Signifikant på 1%- niveau, **signifikant på 5%-niveau, *signifikant på 10%niveau.

Beskæftigelseseffekter, deltagervirksomheder som minimum har eksisteret siden 2012, tilsagnsår 2015 N=60 (antal årsværk)			
Kontrolvirksomhed fra samme LAG			
	2015	2016	2017
LAG-deltagervirksomhed [†]	3,27	3,64	3,61
Kontrolvirksomhed	3,27	2,59	2,69
Gennemsnitlig beskæftigelseseffekt (standardfejl)		1,04 (0,82)	0,92 (0,81)
Kontrolvirksomhed også fra andre LAG'er			
LAG-deltagervirksomhed [†]	4,16	4,59	4,78
Kontrolvirksomhed	2,27	2,20	2,33
Gennemsnitlig beskæftigelseseffekt (standardfejl)		0,49 (0,15)***	0,56 (0,16)***

Tabel 4.4: [†]Det er ikke muligt at finde en kontrolvirksomhed til 10 deltagervirksomheder, når der matching på præcis samme LAG-kommune. ***Signifikant på 1%- niveau, **signifikant på 5%-niveau, *signifikant på 10%niveau.

Beskæftigelseseffekter, tilsagnsår 2016, N=109 (antal årsværk)		
Kontrolvirksomhed fra samme LAG		
	2016	2017
LAG-deltagervirksomhed [†]	1,88	2,23
Kontrolvirksomhed	1,02	1,08
Gennemsnitlig beskæftigelseseffekt (standardfejl)		0,30 (0,23)
Kontrolvirksomhed også fra andre LAG'er		
LAG-deltagervirksomhed	2,45	2,87
Kontrolvirksomhed	1,44	1,54
Gennemsnitlig beskæftigelseseffekt (standardfejl)		0,32 (0,08)***

Tabel 4.5: [†]Det er ikke muligt at finde en kontrolvirksomhed til 14 deltagervirksomheder, når der matching på præcis samme LAG-kommune. ***Signifikant på 1%- niveau, **signifikant på 5%-niveau, *signifikant på 10%niveau.

Beskæftigelseseffekter, deltagervirksomheder som minimum har eksisteret siden 2012, tilsagnsår 2016, N=58 (antal årsværk)		
Kontrolvirksomhed udvalgt fra samme LAG-område		
	2016	2017
LAG-deltagervirksomhed ^{††}	2,24	2,54
Kontrolvirksomhed	1,55	1,52
Gennemsnitlig beskæftigelseseffekt (standardfej)		0,33 (0,36)
Kontrolvirksomhed udvalgt også fra andre LAG'er		
LAG-deltagervirksomhed	3,32	3,77
Kontrolvirksomhed	2,02	2,03
Gennemsnitlig beskæftigelseseffekt (standardfej)		0,44 (0,15)***

Tabel 4.6: ^{††} Det er ikke muligt at finde en kontrolvirksomhed til 17 deltagervirksomheder, når der matching på præcis samme LAG-kommune. ***Signifikant på 1%- niveau, **signifikant på 5%-niveau, *signifikant på 10%-niveau.

Som tabellerne viser, så har LAG-indsatsen generelt haft en positiv effekt på udviklingen i antal årsværk allerede året efter virksomhederne modtog midler. Estimatet er dog følsomt for dels, hvilken gruppe virksomheder vi betragter (og dermed deres alder) samt, hvorledes kontrolgruppen af virksomheder udvælges. Ser vi først på alle de deltagende virksomhederne som fik tilsagn i 2015 inklusiv nyetablerede virksomheder, hvor kontrolgruppen dannes fra præcis samme LAG-kommune, finder vi et positivt, men ikke statistisk signifikant punktestimat på 0,41 årsværk et år efter tilsagn. Ud af de 106 virksomheder var det imidlertid ikke muligt at finde en kontrolvirksomhed til 12 af virksomhederne. Tillader vi, at kontrolvirksomhederne dannes fra også andre LAG-kommuner, finder vi i stedet en gennemsnitlig effekt på 0,06 årsværk som heller ikke er signifikant. Betragter vi derimod udelukkende de virksomheder som har eksisteret mindst tre år (og dermed ekskluderer nyetablerede virksomheder), finder vi større punktestimater og en statistisk signifikant effekt, når der udvælges kontrolvirksomheder også fra andre LAG-kommuner på 0,49 årsværk et år efter tilsagn. To år efter tilsagn er det tilsvarende punktestimat på 0,56 årsværk, hvilke tyder på at effekterne fastholdes over tid. For de virksomheder der fik tilsagn i 2016 er det tilsvarende punktestimat på 0,44 årsværk. Det tyder derfor ikke på at der er signifikante forskelle mellem virksomhederne afhængig af hvilket år de fik tilsagn.

Registerundersøgelsen af beskæftigelseseffekter bør læses med forsigtighed, men finder altså signifikante sammenhænge fire steder. I de fire tilfælde er det, når vi sammenligner med kontrolgrupper sammensat af virksomheder fra flere LAG'er. I de tre af tilfældene er det desuden fokuserede undersøgelser, hvor vi kun inkluderer virksomheder, der har eksisteret i minimum tre år på tilsagnstidspunktet. Dette kunne tyde på, at der er en mere ensartet udvikling i denne gruppe. De fire signifikante resultater peger på en gennemsnitlig beskæftigelseseffekt på mellem 0,32 og 0,56 årsværk pr. deltager-virksomhed.

Nedenfor i tabellerne præsenteres effekterne på årlig omsætning målt i DKK, som primært baserer sig på regnskabsstatistikken samt firmaernes køb og salg, dvs. firmaernes momsindbetalinger. Som tabellerne viser, finder vi ingen statistisk signifikante effekter på virksomhedernes årlige omsætning, hverken når vi inkluderer nyetablerede virksomheder eller kun ser på de virksomheder, som har eksisteret i mindst tre år. Tallene viser dog, at deltager-virksomhederne gennemsnitligt har en lavere omsætning året efter, de modtager tilsagnet.

Omsætningseffekter, tilsagnsår 2015, N=106 (DKK)			
Kontrolvirksomhed fra samme LAG			
	2015	2016	2017
LAG-deltager-virksomhed†	3.250.627	3.095.404	2.997.326
Kontrolvirksomhed	3.778.054	3.279.132	3.328.511
Gennemsnitlig omsætningseffekt (standardfejl)		343.699 (881.286)	196.242 (912.761)
Kontrolvirksomhed også fra andre LAG'er			
LAG-deltager-virksomhed	4.010.629	3.680.876	3.841.259
Kontrolvirksomhed	3.474.667	3.533.841	3.808.036
Gennemsnitlig omsætningseffekt (standardfejl)		-388.927 (231.543)*	-502.739 (510.904)

Tabel 4.7.: †Det er ikke muligt at finde en kontrolvirksomhed til 12 deltager-virksomheder, når der matching på præcis samme LAG-kommune. ***Signifikant på 1%-niveau, **signifikant på 5%-niveau, *signifikant på 10%-niveau.

Omsætningseffekter, deltagervirksomheder som mindst har eksisteret siden 2012, tilsagnsår 2015, N=60 (DKK)			
Kontrolvirksomhed fra samme LAG			
	2015	2016	2017
LAG-deltagervirksomhed†	4.894.860	4.488.260	4.663.396
Kontrolvirksomhed	5.614.272	4.459.936	4.620.621
Gennemsnitlig omsætningseffekt (standardfejl)		747.736 (1.515.071)	762.187 (1.541.304)
Kontrolvirksomhed også fra andre LAG'er			
LAG-deltagervirksomhed	5.531.200	5.550.833	5.774.050
Kontrolvirksomhed	5.055.957	5.077.083	5.793.023
Gennemsnitlig omsætningseffekt (standardfejl)		-1.493 (536.848)	-494.216 (1.254.799)

Tabel 4.8: † Det er ikke muligt at finde en kontrolvirksomhed til 10 deltagervirksomheder, når der matching på præcis samme LAG-kommune. ***Signifikant på 1%-niveau, **signifikant på 5%-niveau, *signifikant på 10%-niveau.

Omsætningseffekter, tilsagnsår 2016, N=109 (DKK)		
Kontrolvirksomhed fra samme LAG		
	2016	2017
LAG-deltagervirksomhed†	3.053.132	2.557.835
Kontrolvirksomhed	1.775.449	1.703.217
Gennemsnitlig omsætningseffekt (standardfejl)		-423.064 (483.425)
Kontrolvirksomhed også fra andre LAG'er		
LAG-deltagervirksomhed	3.539.222	3.105.889
Kontrolvirksomhed	2.501.090	2.479.342
Gennemsnitlig omsætningseffekt (standardfejl)		-411.585 (150.709)***

Tabel 4.9: † Det er ikke muligt at finde en kontrolvirksomhed til 14 deltagervirksomheder, når der matching på præcis samme LAG-kommune. ***Signifikant på 1%-niveau, **signifikant på 5%-niveau, *signifikant på 10%-niveau

Omsætningseffekter, deltagervirksomheder som mindst har eksisteret siden 2012 tilsagnsår 2016, N=58 (DKK)		
Kontrolvirksomhed fra samme LAG		
	2016	2017
LAG-deltagervirksomhed†	3.336.841	3.316.864
Kontrolvirksomhed	2.933.859	2.673.273
Gennemsnitlig omsætningseffekt (standardfejl)		240.608 (894.778)
Kontrolvirksomhed også fra andre LAG'er		
LAG-deltagervirksomhed	4.329.983	4.272.517
Kontrolvirksomhed	3.501.843	3.317.931
Gennemsnitlig omsætningseffekt (standardfejl)		126.446 (303.818)

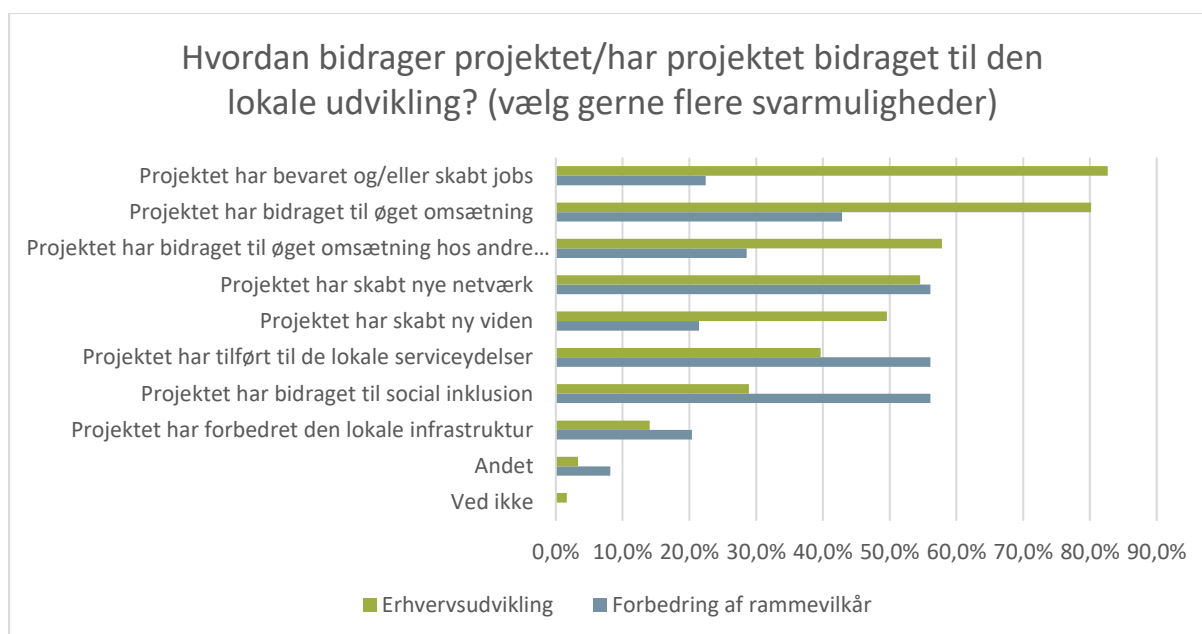
Tabel 4.10: † Det er ikke muligt at finde en kontrolvirksomhed til 17 deltagervirksomheder, når der matching på præcis samme LAG-kommune. ***Signifikant på 1%-niveau, **signifikant på 5%-niveau, *signifikant på 10%-niveau.

Resultaterne fra undersøgelsen af omsætningseffekterne er meget blandede og bør derfor læses med endnu større forsigtighed og kan efter vores vurdering ikke anvendes til at konkludere entydigt på effekterne af LAG-ordningen.

4.3.4 Forbehold

Umiddelbart viser vores resultater, at LAG-indsatsen har haft jobskabende effekter allerede på kort sigt. Det er dog muligt, at de fundne statistisk signifikante forskelle mellem deltagervirksomheder og udvalgte kontrolvirksomheder kan skyldes vigtige karakteristika, som der ikke er taget højde for i dannelsen af kontrolgruppen, herunder uobserverbare karakteristika relateret til deres aktive valg om at ansøge LAG-indsatsen og være blevet tildelt midler, så som deres udviklingspotentiale eller motivation, snarere end reelle effekter af LAG-indsatsen.

På den anden side medtager ovenstående effektmåling ikke de potentielle positive afledte effekter hos underleverandører og detailhandel mv. som følge af øget jobskabelse og dermed efterspørgsel.

Figur 4.1 Projektternes bidrag til lokaludvikling

4.4 LAG-PROJEKTERS BIDRAG TIL LOKALUDVIKLING

Ud over registerundersøgelsen har vi også spurgt ind til LAG-projekternes bidrag til lokaludvikling i surveyen. Her har tilskudsmodtagere svaret på, hvordan de opfatter deres projekters bidrag til lokaludvikling. Figuren nedenfor viser svar fra henholdsvis erhvervs- og rammevilkårsprojekter. Under besvarelserne på erhvervsprojekter angiver 83 %, at projektet har bidraget til at bevare eller skabe arbejdspladser og 80 % af respondenterne angiver, at det har bidraget til øget omsætning. Over 20 % af respondenterne på rammevilkårsprojekter angiver desuden en effekt på jobskabelse og omsætning. Cirka halvdelen af respondenterne for erhvervsprojekter henviser til, at projektet har bidraget med ny viden, samt at deres projekt har bidraget til øget omsætning hos andre aktører. Der er her tale om de økonomisk afledte effekter af LAG-indsatsen, som ikke kan registreres via den registerbaserede effektmåling.

Cirka halvdelen af respondenterne for begge projekttyper henviser til, at projektet har skabt nye netværk. For rammevilkårsprojekter indikerer 56 %, at projektet har bidraget til både social inklusion og til de lokale serviceydelser. En betragtelig andel af respondenterne for erhvervsprojekter angiver også,

at deres projekt har bidraget hertil. På basis af survey-svarene er der således indikationer på, at der sker synergieffekter mellem de to indsatsområder på lokaludvikling.

I det følgende redegør og eksemplificerer vi yderligere, hvordan lokaludvikling understøttes af LAG-projekter indenfor erhverv og rammevilkår.

4.4.1 Erhvervsprojekter

Som det fremgår af den registerbaserede effektmåling, bevilges flertallet af virksomhedsrettede projekter til unge virksomheder, hvoraf cirka en fjerdedel startede virksomheden samme år, som de fik LAG-tilskud. Tilskud gives i overvejende grad til forholdsvist nyetablerede virksomheder og virksomheder med få ansatte. Det fremgår fra interviewene, at LAG-ordningen bidrager til at understøtte generationsskifte og virksomhedernes omstilling til nye behov og har funktion af risikovillig kapital til iværksætteri og afprøvning af forretningsideer. Ofte afgrænses LAG-bevillingen til investering i renovering eller etablering af en ny bygning, produktionsudstyr eller lignende. Bevillingen er ofte med til at sikre den øvrige investering, der er behov for til at realisere et iværksætteri/omstillingsprojekt. Flere af de besøgte projekter illustrerer en sådan proces samt de effekter, som LAG-ordningen genererer, herunder etablering af arbejdspladser, øget omsætning hos andre aktører, samt styrket samarbejde. Desuden viser projektbesøg og gennemgang af projektbeskrivelser, at det ofte handler om at omstille en hobbyvirksomhed til en kommerciel virksomhed, om at omstille en landbrugsejendom til en produktionsvirksomhed, eller på anden vis at modernisere en virksomheds tidligere funktion og herigenem skabe eller fastholde arbejdspladser samt øget omsætning.

Rammevilkårsprojekter

Rammevilkårsprojekter bidrager ved at tilføje nye aktiviteter, faciliteter og kulturudbud til lokalsamfund. De understøtter også i nogle tilfælde indirekte erhvervsudvikling, f.eks. findes synergier mellem initiativer, der forbedrer rammevilkår i lokalsamfund og forbedrede vilkår for turismebranchen. LAG-tilskud kan gå til etablering af mere basale udbud, såsom legepladser eller mødesteder, som er med til at højne fritidslivet og landsbyens attraktivitet. I ansøgningsfasen opfordres ansøger til, at man inddrager interessenter bredt, bl.a. i form af borgerforeninger og andre lokale foreninger og aktører, for at sikre lokalt ejerskab til projektet samt sammenhæng med det øvrige lokale aktivitetsudbud.

Nedenstående projekteksempel påviser en proces, hvor lokale ildsjæle samles om at udnytte en tom bygning til nye formål. Den indledende LAG bevilling er med til at generere yderligere finansiering fra andre puljer, der har skabt en handicap-, energi- og miljøvenlig bygning. Selvom bevillingen umiddelbart er gået til etablering af et forsamlingshus, som man også finder i nabobyer i området, viser eksemplet, at det har skabt aktiviteter, der bringer lokale borgere sammen og desuden giver et økonomisk

grundlag for at udvide og samles om nye aktiviteter. Desuden viser eksemplet nogle af de synergiefekter, der opstår mellem rammevilkårs- og erhvervsfremmende aktiviteter, herunder nye turisttilbud og afledte effekter (i dette tilfælde hos den nærliggende kro).

4.5 DØDVÆGTEN BEHANDLES OG MINIMERES

I forlængelse af evalueringen af LAG-ordningens indflydelse på lokaludvikling, er det relevant at se nærmere på den såkaldte dødvægtsproblematik. Dødvægten henviser til tilfælde, hvor projekter ville være blevet helt eller delvist gennemført også uden LAG-tilskud. Det vil sige, at det henviser til tilfælde, hvor offentlige støttekroner erstatter snarere end supplerer privat investering. Projektholdere svarer i slutrapporten på følgende spørgsmål om dødvægt: ”I hvilket omfang ville du have gennemført den fulde investering, hvis du ikke havde modtaget tilskud under LAG-indsatsen?” Som allerede introduceret angives i projekternes slutrapporter en relativt høj dødvægt. Samtlige LAG-koordinatorer og bestyrelser har fokus på problematikken i behandlingen af ansøgninger.

Eksempel: Nyt borgerhus skaber nye fritidsudbud

Projekt: Etablering af hovedaktivitetsrum i Balle Borgerhus, periode: 01-08-2015 - 01-12-2016, LAG Djursland: 150.000 kr.

Projekt: Køkken i Balle Borgerhus, periode: 15-02-2017 - 30-11-2018, LAG Djursland: 85.000 kr.

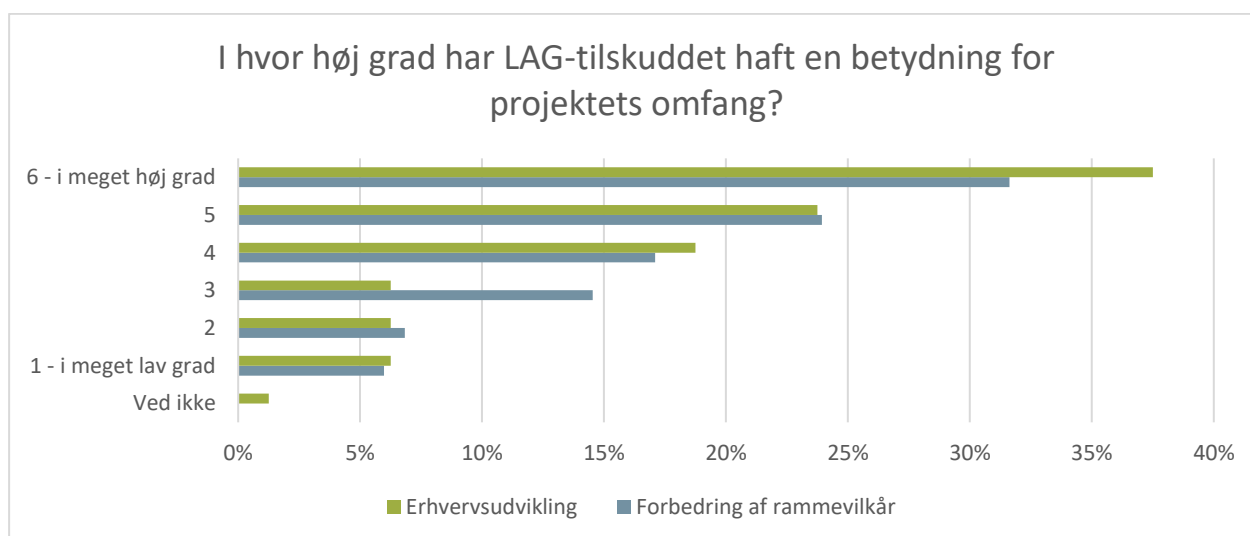
Baggrund: I 2013 blev børnehaven i Balle flyttet til byens skole. Syddjurs Kommune tilbød Balle Borgerforening at købe de tomme bygninger (en stor tidligere købmandsgård med rødder tilbage i begyndelsen af 1900) , men foreningen havde ikke mod på at overtage bygningerne. Det lykkedes heller ikke kommunen at sælge bygningerne, og det blev derfor besluttet, at de skulle nedrives. Da gik en gruppe borgere på cirka 10 personer inklusive initiativtageren, som nyligt var tilbageflyttet efter at have tilbragt et arbejdsliv i Norge, i gang med at realisere deres ide. Balle Borgerhusforening blev etableret i januar 2015 og bygningerne med et stort udeareal blev købt af foreningen for 1 krone i juli 2015. For at få gang i projektet indskød tre af initiativtagerne private midler, og der blev oprettet en kassekredit. Selve omdannelsen af bygningerne til et Borgerhus startede august 2015, efter af de første LAG-midler var bevilget.

Finansiering: LAG-bevillingen blev i stort omfang medfinansieret af frivillig arbejdskraft, herunder af uddannede håndværkere og andre ”handy” mænd og kvinder. Den var af stor betydning i forhold til at fremskynde realisering af projektet, der siden har fået støtte af Syddjurs kommune til renovering af klimaskærm, installation af handicap-lift m.m., Vanførefonden til installation af handicaptoilet, samt af NRGi til implementering af solceller på taget og andre energieffektiviserende tiltag.

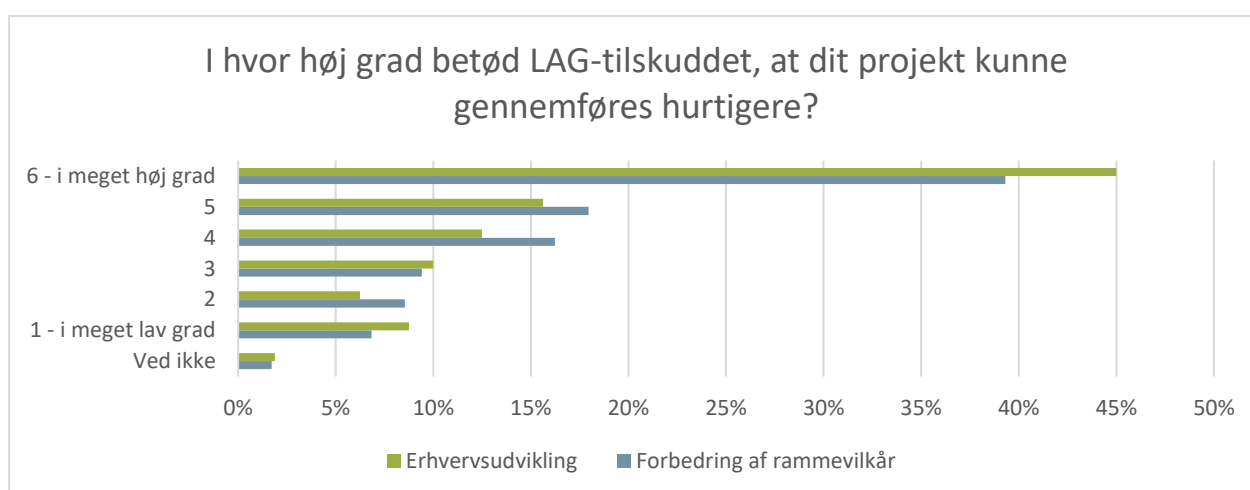
Effekter: Balle Borgerhus åbnede i juni 2018. I foråret 2019 har foreningen overskud, og medstifterne har fået deres indskud i foreningen tilbagebetalt. Cirka halvdelen af byens befolkning er medlemmer af foreningen, der i 2018 fusionerede med Balle Borgerforening. Foreningen holder en årlig sommerfest samt musikarrangementer, spil og fester til glæde for byens borgere. Der afholdes også fastelavnsfest for børnene i byen og meget andet. I 2020 forventes Borgerhuset at blive hjemsted for ugentlige gymnastikhold. På dagstid er Borgerhuset primært et samlingspunkt for de ældre beboere, bl.a. er der en kortklub og en madklub, hvor en gruppe enlige mænd samles, lærer at lave mad og spiser sammen. Desuden udlejes huset til private arrangementer, også af beboere fra andre steder på Djursland, som har hørt om stedet.

Nye samarbejdsrelationer og afledte effekter: Der var ved igangsættelse af projektet bekymringer blandt nogle om, at huset ville blive en konkurrent til den nærliggende kro. Det har i stedet vist sig at være økonomisk fordelagtigt for kroen, der ofte leverer mad til arrangementer i borgerhuset. På udearealerne har foreningen etableret en krolbane samt bad og toilet, som er tilgængeligt for byens borgere samt for cykelturister. Der er nu planer om at renovere og omdanne et tilstødende lokale til motionsrum samt at opføre shelters på udearealerne.

LAG-støttede projekter indgår ofte i større projektsammenhænge, hvor de sikrer en merværdi, der er i tråd med den lokale udviklingsstrategi. Med det udgangspunkt har flere bestyrelser en pragmatisk tilgang til at vurdere projektansøgninger, som sandsynligvis ville realiseres, men i mindre skala og i et langsommere tempo. Således besvarer 38 % af respondenterne under erhvervsudvikling og 32 % under rammevilkår, at LAG-tilskuddet i meget høj grad har haft en betydning for projektets omfang, og henholdsvis 45 % og 39 % svarer, at LAG-tilskuddet i meget høj grad har betydet, at projektet har kunnet gennemføres hurtigere.

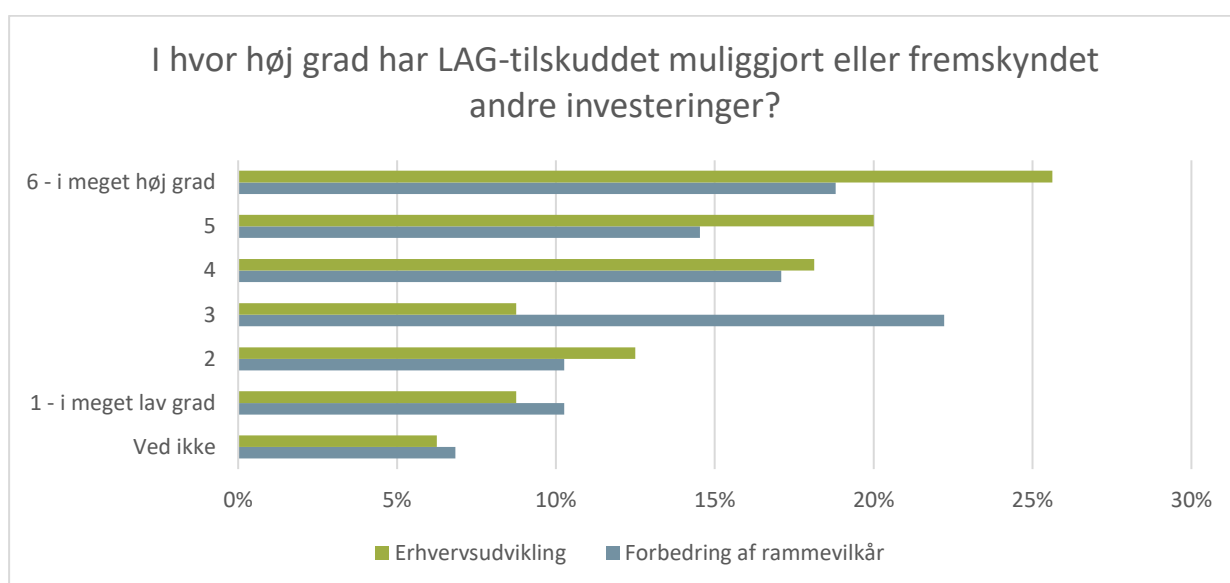

Figur 4.2 LAG-tilskuddets betydning for projekters samlede omfang

Figur 4.3 LAG-tilskuddets betydning for projektets gennemførelsestid

Desuden kan et tilskud bevilges til projekter, hvor øvrige nødvendige investeringer fremskyndes, hvorved der skabes arbejdspladser hurtigere, og det skaber afledte effekter hos andre aktører. For erhvervsudvikling angiver 26 %, at LAG-tilskuddet i meget høj grad har muliggjort eller fremskyndet andre investeringer.

Figur 4.4 LAG-tilskuddets påvirkning på andre investeringer

Dødvægtsvurderingen er i praksis en afvejning hos bestyrelsen, der har et stærkt lokalkendskab og kan vurdere, hvorvidt et tilskud vil skabe merværdi. Kravene for at modtage LAG-tilskud kan derfor også påvirke projektets indhold, så det samlede projekt i højere grad støtter op om målene i den lokale udviklingsstrategi.

4.6 KONKLUSION

Vi kan konkludere, at interventioner under LAG-ordningen støtter lokaludvikling i landdistrikterne. Den registerbaserede effektmåling påviser, at LAG-indsatsen generelt har haft en positiv effekt på udviklingen i antal årsværk allerede året efter, at virksomhederne modtog midler. Survey- og interviewdata bekræfter konklusionerne i effektmålingen angående LAG-ordningens effekter på bidrag til en stabil og/eller stigende beskæftigelsesgrad. På lignende vis bidrager rammevilkårsprojekterne positivt til lokaludvikling gennem at styrke aktivitets- og serviceudbuddet i landdistrikter. LAG’ernes organisering som en integreret del af erhvervsfremme- og lokaludviklingsnetværk bevirker, at LAG-støttede projekter indgår i en helhedsorienteret udviklingsindsats.

LAG-bestyrelserne må med deres lokalkendskab anses at være i en særlig position til at vurdere potentialet for afledte effekter af individuelle projekter. Imidlertid skaber den høje dødvægtsprocent grundlag for refleksion vedrørende vurderingsprocessen hos bestyrelserne. Herunder hvorvidt der er en tendens til at vælge de ”sikre” projekter, hvor man ved, at projektet bliver gennemført, og man vurderer det er mest sikkert, at der skabes de ønskede effekter. Det kan desuden anses som en hindring for at støtte innovation, som er en anden målsætning med programmet.

5. LAG'ernes bidrag til at fremme innovation

Dette kapitel omhandler LAG'ernes rolle i at fremme innovation. Innovation har en tæt kobling til spørgsmålet om lokaludvikling, som blev behandlet i det forrige kapitel. Det vil sige, at landdistriktsprogrammet skal understøtte innovative projekter for derigennem at skabe en positiv økonomisk udvikling og øge landdistrikternes attraktivitet. Evalueringsspørgsmålet lyder som følger:

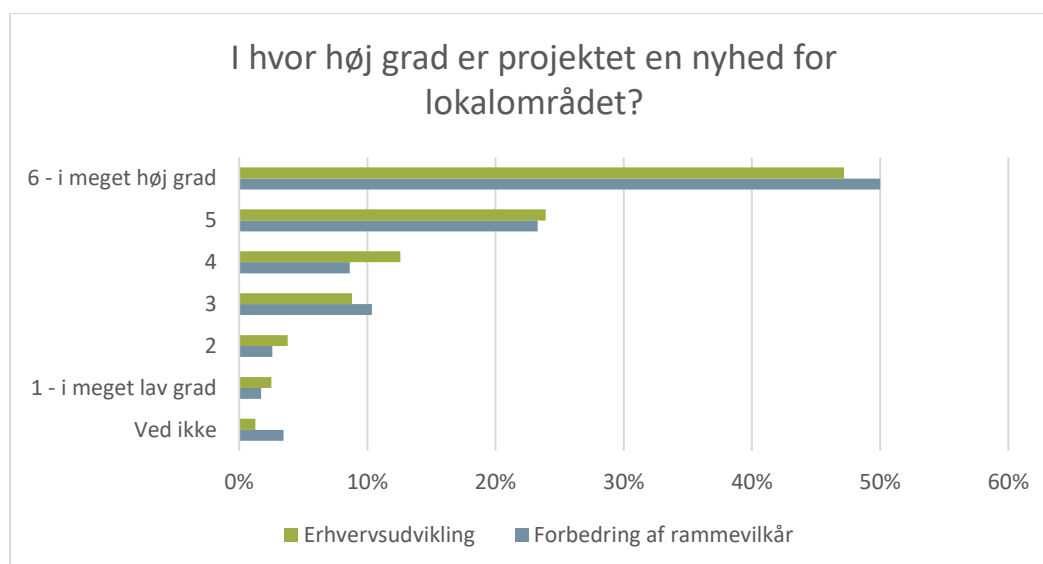
- I hvilket omfang har landdistriktsprogrammet bidraget til at fremme innovation?

I kapitlet gennemgår vi først, hvordan innovation fortolkes under LAG-ordningen og dernæst hvordan LAG'erne arbejder med at fremme innovation. Efterfølgende vurderer og eksemplificerer vi, hvordan innovation udformer sig i projekter under henholdsvis erhvervsudviklings- og rammevilkårsindsatsen.

5.1 INNOVATION I LAG-ORDNINGEN

LAG-ordningen bidrager principielt til innovation gennem risikovillige investeringer i landdistriktsudvikling. Det handler grundlæggende om at understøtte diversificering og omstilling samt om at kunne afprøve nye veje for virksomheder, borgere og foreninger. Innovation bliver derfor i forbindelse med LAG-ordningen ikke fortolket som et krav om, at projekterne skal være innovative målt i forhold til internationale eller nationale definitioner. Den generelle fortolkning af et innovativt projekt er, om det bringer noget nyt til lokalområdet eller til den enkelte virksomhed.

Denne fortolkning reflekteres også i besvarelserne i spørgeskemaet, der viser, at cirka halvdelen af projektholderne mener, at deres projekt i meget høj grad er en nyhed for lokalområdet.

Figur 5.1: LAG-projekters nyhedsværdi i lokalområdet

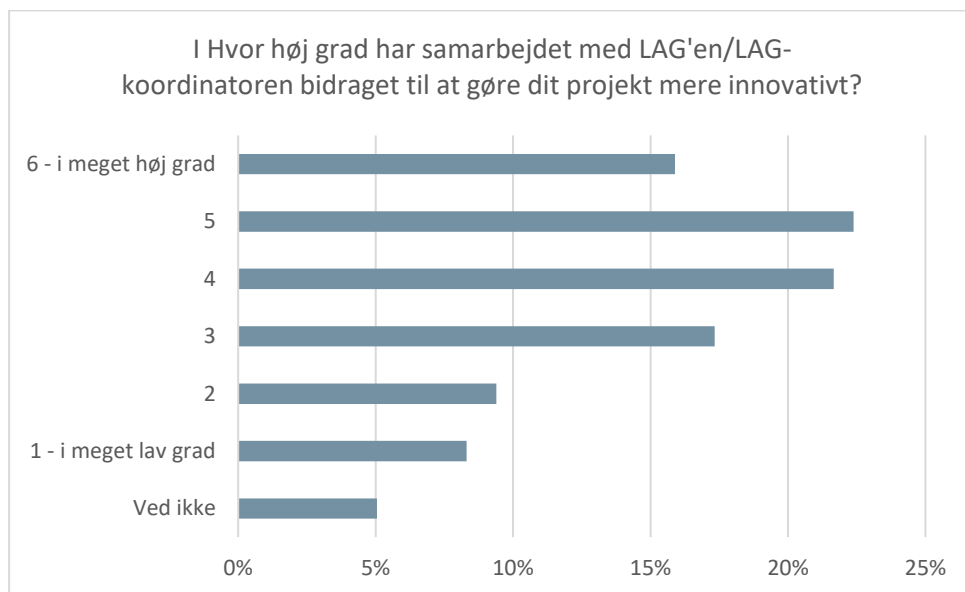
5.2 LAG'ERNES ARBEJDE MED INNOVATION

Innovation kan både handle om udviklingen af nye produkter, tjenester og processer. Herudover kan man også tale om social innovation, som opstår på baggrund af nye samarbejdsrelationer og netværksdannelse. I udvælgelsesprocessen skal henholdsvis ansøger og bestyrelse vurdere projektets innovative aspekter, herunder om det er nyt for et område eller for den pågældende virksomhed. Bestyrelsens opgave består i at diskutere nyhedsværdien af de enkelte projekter på deres møder, hvilket hos de fleste LAG'er anses som et vigtigt kriterie. Der er også angivelse af, at bestyrelsen i nogle tilfælde vælger de "sikre" projekter for ikke at løbe en risiko for, at projektet ikke bliver realiseret, og støtten hellere skulle have været givet til andre ansøgere. Dette kan være en hæmsko for forsøget på at skabe innovation og er specielt gældende i slutningen af programperioden. Det kan dermed være en udfordring at vurdere projekternes innovationsgrad overfor deres evne til at realiseres.

Ansøgerne angiver i Promis, i hvor høj grad de vurderer deres projekt som innovativt på en skala fra 1-5, hvor 5 er det højeste. Samlet set, med variation mellem LAG'erne, angiver 58 % af projektholderne, at deres projekt i høj grad er innovativt (de har angivet 4 eller 5 på innovationsgrad).

Koordinatorerne bidrager i mange tilfælde i projektudviklingsfasen til, at projektet bliver mere nyskabende og skaber merværdi for området. I survey'en angiver flertallet af respondenterne, at LAG-

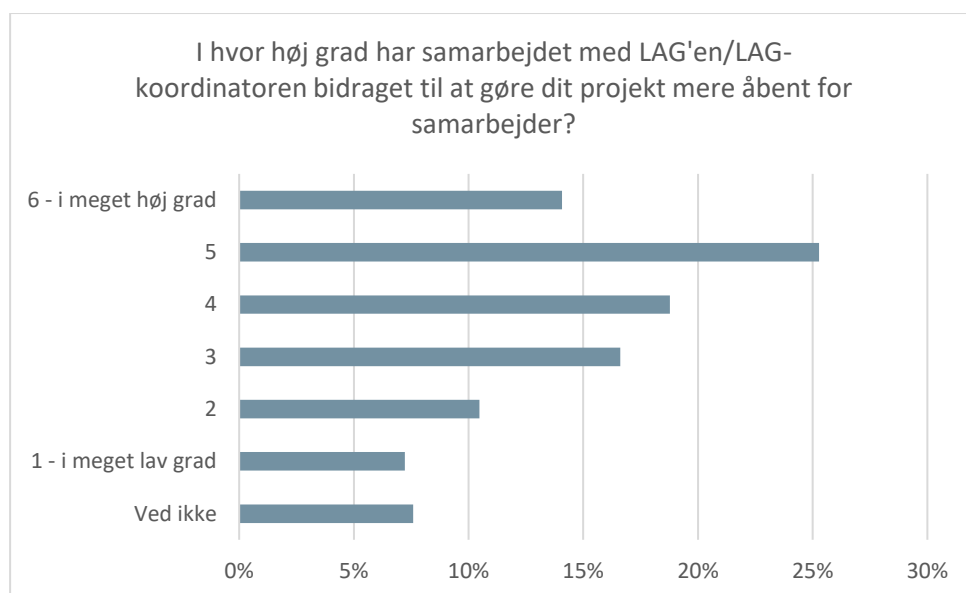
koordinatoren har bidraget til at gøre projektet mere innovativt, heraf angiver 16 %, at det i meget høj grad har været tilfældet.

Figur 5.2: LAG-koordinatorens påvirkning på innovation i projekter

Koordinatoren kan bl.a. være med til at foreslå nye samarbejdsrelationer omkring et projekt for derigennem at skabe nye aktiviteter. Der er også eksempler på, at LAG'er fremmer netværksrelationer, der kan have en afsmittende effekt på iværksætterånden i et område. LAG Himmerland fremhæver et sådant eksempel med en klynge af innovative iværksættere, som har etableret sig i et turistområde. Flere af dem har fået deres første finansiering fra LAG Himmerland, inklusive en iværksætter, der bygger trætop-hytter, hvilket er nyt ikke blot for området, men også på landsbasis.

De fleste survey-respondenter har svaret, at LAG'en/koordinatoren har bidraget til at gøre projektet mere åbent for samarbejde, herunder 14 % i meget høj grad og 25 % i høj grad.

Figur 5.3: LAG-koordinatorens påvirkning på etablering af samarbejdsrelationer

Nationale og internationale samarbejdsprojekter mellem LAG'er er en mulighed under LAG-ordningen. De etableres med henblik på at styrke videndeling og innovation, eller at der opnås kritisk masse, der medvirker til at gøre et projekt levedygtigt. The European Network for Rural Development (ENRD) indeholder bl.a. en online database, hvor det er muligt at søge information om projekter på tværs af EU samt lede efter relevante projektpartnere. De fleste LAG-koordinatorene begrundede nedprioritering af internationale samarbejdsprojekter med de nedskårede budgetter i denne programperiode. Der har desuden været uklarhed om regler i forhold til finansiering. Enkelte LAG-koordinatorene engagerer sig i aktiviteter under ENRD. LAG Midt-Nordvest Sjælland, LAG Djursland og LAG Thy-Mors har desuden i denne periode i fællesskab afholdt en temadag om innovative projekter, hvor der var talere inviteret fra internationale LAG'er for at dele deres erfaringer. Overordnet må internationalt samarbejde dog anses at have haft en begrænset indflydelse på innovation i denne programperiode.

5.3 IVÆRKSÆTTERI OG OMSTILLING

LAG-bestyrelserne vurderer altid det samlede projektforslag, og hvorvidt man har tiltro til realisering af de individuelle projektansøgninger. Imidlertid giver midlerne, set i relation til det offentlige erhvervsfremmesystem i øvrigt, en unik mulighed for risikovillige investeringer i projekter i landdistrikter, hvor der ofte er større udfordringer forbundet med at skaffe den nødvendige finansiering til at realisere projekter. LAG'erne bidrager ofte til realisering af innovative projekter gennem at give tilskud til renovering eller etablering af bygninger og/eller produktionsudstyr. LAG-bidraget skaber grundlag for, at man kan skaffe de resterende lån og investeringer, der er behov for. Ikke mindst bankerne viser

Eksempel: Insektproduktion giver grobund for eksport, forskning & udvikling

Projekt: Udvidelse af insekt produktion, lagerkapacitet, reklame bil, Web shop, tilkørselsforhold for lastbiler, periode: 01-09-2015 - 01-05-2017, LAG Nord: 67.215 kr.

Projekt: Insekt-proteinmelsproduktion til husdyrfoder baseret på nye insektarter, periode: 01-01-2017 - 31-12-2018, LAG Nord: 250.000 kr.

Baggrund: MD APS blev startet i 2013 på gården, hvor iværksætterens forældre tidligere drev landbrug. I de tomme bygninger begyndte virksomhedsejeren, i første omgang som et hobbyprojekt, at eksperimentere med insektproduktion. I dag produceres insekter til dyrefoder, og der importeres og eksporteres også andet dyrefoder. Da virksomheden blev startet, var der få producenter i Danmark og ingen i Nordjylland.

Finansiering: Ifølge virksomhedsejeren var LAG-tilskuddet afgørende for at sikre lån i banken. Den særlige udfordring i forhold til insektproduktion var, at banken grundet manglende kendskab til branchen i starten var afvisende overfor at give lån til projektet. Da LAG-bestyrelsen havde godkendt projektet og grundfinansieringen var på plads, medførte det, at den resterende finansiering blev sikret gennem banken.

Effekter: Ejeren selv har beholdt sit arbejde på en nærliggende kaserne. Men i 2016-2017 er to personer ansat i fuldtidsstillinger, en i produktionen og en som arbejder med salg og markedsføring.

"LAG skaber arbejdspladser i landdistrikterne. Det er vi et eksempel på. Jeg fik tilskud til mindre end hvad den ene ansatte får i løn på et år. Det vil sige, at han allerede har tjent tilskuddet hjem i stedet for at være på offentlig forsørgelse." (Martin Dahl, interview)

Fodergrossisten er ikke blot til stede på det danske marked, men eksporterer til Norge og var i foråret 2019 på vej ind på det svenske marked. Desuden er der indgået en import-eksport aftale med en lignende virksomhed i Holland.

Nye samarbejdsrelationer og afledte effekter: Siden virksomheden blev startet, er flere insektproducenter kommet til, bl.a. den nystartede virksomhed Entomass, startet af to civilingeniører. De to iværksættere tog kontakt med Martin Dahl, og siden har han investeret i virksomheden, og hjælper dem med sin erfaring på området, samt med at afsætte deres varer. Virksomheden har indgået i et F&U projekt under det nationale MUDP-program og ser nu på muligheder under EU Horizon 2020. Desuden leverer produktionen biomasse til Hjørring kommune.

større villighed til udlån, i og med at LAG-bestyrelsen har blåstemplet projektet og har lagt en grundbevilling. Nedenstående projekteksempel viser en proces, hvor LAG Nord investerede i en for området innovativ virksomhedside, som viser vækstpotentiale med stigende eksport, engagement i F&U aktiviteter, mm. Virksomheden har desuden skabt nye arbejdspladser samt afledte effekter hos en anden nystartet virksomhed indenfor samme område.

5.4 NYE FÆLLESSKABER OG ØGET ATTRAKTIVITET

Rammevilkårsprojekter søger at skabe nye civilsamfundsløsninger for at fremme lokalområdets attraktivitet på anden vis end jobskabelse, både for lokale beboere og for at hæve et områdes attraktivitet for tilflyttere og besøgende. Det kan f.eks. være ved at støtte op om landsbyernes sociale fællesskaber og aktivitetsudbud. Som det er tilfældet med erhvervsrettede projekter, kendetegnes innovative rammevilkårsprojekter ved at bringe noget nyt til et område. Nogle LAG'er har besluttet ikke længere at give tilskud til forsamlingshuse og etablering af nye legepladser i denne programperiode for derigennem at have større fokus på, at projekter skal være innovative. Hos andre LAG'er anser man, at man kan fremme innovation gennem inddragelsesprocessen i ansøgningsfasen samt frivillig arbejdskraft som medfinansiering i gennemførelse af projekterne, hvilket skaber nye samarbejdsrelationer, der ofte leder til, at nye ideer opstår og fællesskaber dannes. Som for erhvervsprojekter gives LAG-tilskuddet ofte til en fysisk investering, der skaber rammen for innovative aktiviteter. Eksemplet nedenfor viser en proces for at fremme lokalt fællesskab og nye aktiviteter, hvilket medvirker til at hæve områdets attraktivitet.

5.5 KONKLUSION

Vi kan konkludere, at LAG-ordningen bidrager til at fremme innovation og omstilling i landdistrikterne. Det sker ud fra fortolkningen ”nyt for området” og i kraft af den omstilling, der ligger bagved at kunne udbyde eller tilbyde nye services, oplevelser eller produkter. Ud fra projektholdernes perspektiv, anvendes således cirka halvdelen af LAG-midlerne til at støtte innovative projekter. Innovation er imidlertid oftest ikke er et afgørende kriterium for at give LAG-støtte, hvilket skal forstås sådan, at projekter kan give vigtige bidrag til lokaludvikling uden at være decideret ”nye for området”. Der sker her en samlet vurdering af de indkomne ansøgninger af hver enkelt LAG. Det giver imidlertid også anledning til at se på dødvægtsproblematikken, som vi vurderer til dels, afspejler en tendens hos bestyrelser at i overvejende grad prioritere de ”sikre” projekter, hvilket kan ske på bekostning af innovation.

Eksempel: Udvikling af nyt mødested og aktivitetscentrum

Projekt: Flade Agora fase 1, periode: 01-04-2016 - 30-03-2018, LAG Thy-Mors: 114.980 kr.

Baggrund: I 2014 gik købmanden i Flade konkurs for anden gang, og det ansås ikke som realistisk at drive den videre som butik. En gruppe borgere på ca. 10 personer samledes (flere af dem tilflyttere) for at diskutere muligheden for at skabe noget nyt med bygningen.

Finansiering: Gennem samtaler med kommunen lykkedes det delvist at finansiere købet af bygningen gennem kommunal medfinansiering og delvist med privat indskud fra medstifterne af foreningen. I tillæg til LAG-midlerne fik projektet et mindre tilskud fra landdistriktsrådet. Resten af finansieringen skete med beboeres frivillige arbejdskraft, der bl.a. inkluderer en arkitekt, håndværkere og en landmand.

Effekter: Projektet har affødt flere aktiviteter og etablering af nye lokale fællesskaber. I foråret 2019 er 75 ud af 120 beboere i byen medlemmer af Flade Agora. Der er etableret et værksted, hvor mænd fra byen mødes, samt faciliteter hvor en gruppe hobby-ølbrugere mødes. Man mødes til fællesspisning, og der afholdes fredagscafe hver uge. En økologisk indkøbsforening er blevet etableret og mødes i huset. Vigtigt er, at nøglen er tilgængelig, så borgerne har tilgang til bygningen, når de vil.

”Det er blevet mere synligt, at byen samarbejder, og ejerskabet for byen er blevet større. Det har affødt det tilfældige møde, man ellers kunne få hos købmanden.” (Charlotte Christensen, frivillig)

Nye samarbejdsrelationer og afledte effekter: Næste skridt er at sætte motionsredskaber op, samt at videreudvikle aktiviteter som ”mød de lokale”, som er aktiviteter, der udvikles i samarbejde med en lokal B&B. Når der kommer tilflyttere, bydes de velkomne og inviteres til fredagscafe. I forhold til bosætning må Flade Agora anses at gøre området og byen mere attraktiv med et aktivt civilsamfund centreret omkring den åbne bygning.

6. Synergieffekter mellem LAG-ordningen og øvrige fokusområder i landdistriktsprogrammet

I dette kapitel vil vi beskæftige os med LAG-ordningens sammenhænge med de øvrige fokusområder i landdistriktsprogrammet. Vi vil se nærmere på de positive synergieffekter såvel som LAG-ordningens eventuelle hæmmende effekter for de øvrige indsatsområder. Evalueringsspørgsmålet lyder:

- I hvilket omfang har synergieffekter mellem prioriteter og fokusområder øget effekter i landdistriktsprogrammet?

6.1 SYNERGIER OG AFLEDTE EFFEKTER MELLEM LANDDISTRIKTSPROGRAMMETS FOKUSOMRÅDER

Evalueringsspørgsmålet omkring synergier er knyttet til hele landdistriktsprogrammets interventionslogik og dermed til de planlagte og afledte effekter af projekter under de forskellige fokusområder. Spørgsmålet er funderet i, at de forskellige indsatsområder så vidt muligt skal bidrage til samme udvikling eller supplere hinanden i deres virkefelter og metoder. Der kan derfor i forhold til at besvare spørgsmålet være tale om både synergieffekter, hvor aktiviteter under et fokusområde bidrager til målopfyldelse under andre fokusområder, og hæmmende effekter, hvor aktiviteter under et fokusområde begrænser målopfyldelse under andre fokusområder.

I det nedenstående skema har vi samlet de forskellige fokusområder, som der ifølge landdistriktsprogrammet er iværksat indsatser indenfor. LAG-ordningen fremgår som fokusområde 6B.

Fokusområde
1A) Fremme af innovation, samarbejde og udvikling af vidensbasen i landdistrikterne.
1B) Styrkelse af forbindelserne mellem landbrug, fødevarereproduktion og skovbrug samt forskning og innovation, herunder med henblik på bedre miljøforvaltning og miljømæssige resultater.
2A) Forbedring af alle landbrugs økonomiske resultater og lettelse af omstruktureringen og moderniseringen af bedrifter, navnlig med henblik på at øge markedsdeltagelsen og -orienteringen samt diversificeringen af landbruget.
4A) Genopretning, bevarelse og forbedring af biodiversiteten, bl.a. i Natura 2000-områder og i områder med naturbetingede eller andre specifikke begrænsninger, og af landbrug af høj naturværdi samt af de europæiske landskaber.
4B) Bedre vandforvaltning, herunder forvaltning af gødningsstoffer og pesticider.
4C) Forebyggelse af jorderosion og bedre forvaltning af jordbunden.
5C) Lettere levering og brug af vedvarende energikilder, biprodukter, affald og restprodukter og af andre nonfoodråmaterialer med henblik på bioøkonomien.

5D) Reduktion af udledningen af drivhusgasser og ammoniak fra landbruget.
5E) Fremme af kulstofopbevaring og -binding inden for landbrug og skovbrug.
6B) Fremme af lokaludvikling i landområderne (LEADER/LAG-ordning).

Tabel 6.1: Oversigt over fokusområder i det danske landområdesprogram.

I den udvidede årsrapport fra 2017 besvares spørgsmålet via en gennemgang af programmets interventionslogik samt for LAG-ordningen ud fra en fordeling af LAG-tilskuddene på de forskellige prioritetsområder i landområdesprogrammet. Da vi nu er længere inde i programperioden, er det muligt i højere grad også at inddrage en indholdsmæssig forståelse af LAG-projekterne og deres sammenhænge i lokalsamfundene. I det følgende vil vi dog først replicere metoden fra 2017, hvorefter vi vil gå lidt dybere ind i de indholdsmæssige aspekter af projekterne.

6.2 INVESTERINGER FORDELT PÅ PRIORITETER

I den udvidede årsrapport fra 2017 besvares evalueringsspørgsmålet som nævnt ved tage udgangspunkt i de forventede effekter som er indberettet af ansøgeren i PROMIS (som i systemet fordeles procentvis på økonomiske, sociale, kulturelle, klima- og miljøeffekter). Tabel 5.1 viser de akkumulerede effektindberetninger for henholdsvis 2017 og 2019.

Effektområde	2019	2017	2019	2017
	Gnm. Bidrag %	Gnm. Bidrag %	Midler målrettet effektområde (kr)	Midler målrettet effektområde (kr)
Økonomiske effekter (jobskabelse (inkl. Bibeholdelse af jobs), øget vækst mm)	51%	51%	181.375.725	12.919.939
Sociale effekter (inkl. Forbedret livskvalitet, menneskelige relationer, tillid, lige rettigheder osv.)	23%	23%	81.183.391	5.784.667
Kulturelle effekter (forbedring af biodiversitet, miljø og natur)	18%	17%	64.492.896	4.304.290
Klimaeffekter (CO ₂ -udledning, energiforbrug, reduktion af emissioner mm.)	4%	4%	14.009.707	1.091.469
Miljømæssige effekter (forbedring af biodiversitet, miljø og natur)	4%	4%	13.001.828	1.101.957

Tabel 6.2: LAG-tilskuddene fordelt på de forskellige effektområder (Kilde: PROMIS).

Tabellen viser, at den relative fordeling på de forskellige effektområder er stort set uændret siden 2017, mens der akkumuleret er uddelt langt flere midler i tilskud, hvilket er helt naturligt, da vi nu er længere inde i programperioden. Tabellen viser altså, hvordan projektholdere forventer, at deres projekt vil skabe effekter på forskellige tematiske områder. For at knytte disse an til de andre fokusområder i landdistriktsprogrammet, forbindes tilskuddene til prioriteterne tematisk og ud fra en fordelingsnøgle, som er dannet af konsulenterne i forbindelse med den udvidede årsrapport 2017³. Tabellen nedenfor viser de forskellige prioritetsområder, fordelingsnøglen fra 2017 og de beregnede resultater for henholdsvis 2017 og 2019.

Prioritet	Fordelingsnøgle (AIR 2017)	2019	2017
P1: Fremme videnoverførsel og innovation inden for landbrug, skovbrug og landdistrikter	Medtages ikke	N/A	N/A
P2: Styrkelse af bedrifternes levedygtighed og konkurrencedygtighed inden for alle typer landbrug i alle regioner og fremme af innovative landbrugsteknologier og bæredygtig forvaltning af skove	50% af de økonomiske effekter	90.687.863	6.459.970
P3: Bedre tilrettelæggelse af fødevarekæden, herunder forarbejdning og markedsføring af landbrugsprodukter, dyrevelfærd og risikoforvaltning i landbruget	50% af de økonomiske effekter	90.687.863	6.459.970
P4: Genopretning, bevarelse og forbedring af økosystemer, som er afhængige af landbrug og skovbrug	100% af midlerne allokeret til miljø	13.001.828	1.101.957
P5: Fremme af ressourceeffektivitet og overgangen til en klimarobust økonomi med lavere CO ₂ emissioner i landbrugs-, fødevare- og skovbrugssektoren	100% af midlerne allokeret til klima	14.009.707	1.091.469
P6: Fremme af social inklusion, nedbringelse af fattigdom og økonomisk udvikling af landdistrikterne	100% af midlerne allokeret til sociale og kulturelle effekter	145.676.287	10.088.957

Tabel 6.3: LAG-tilskud fordelt efter effektområde og på de forskellige indsatsområder i det danske landdistriktsprogram (Kilde: PROMIS).

Denne metode indikerer i bedste fald, at ovenstående beløb er investeret inden for de øvrige fokusområder i landdistriktsprogrammet – altså en form for økonomisk synergieffekt inden for de fælles

³ Fordelingsnøglen er formentlig dannet ud fra interventionslogikken i landdistriktsprogrammet suppleret med erfaringer fra projektbesøg, men dette er ikke uddybet i 2017-rapporten.

prioriteter. F.eks. skulle LAG-ordningen ifølge modellen have en synergieffekt på prioritet 2 på ca. 90 mio. DKK. Fremgangsmåden siger ikke noget om reelle sammenhænge og snitflader, og metoden indikerer derfor blot en tematisk synergi. I de nedenstående afsnit vil vi derfor supplere denne fremgangsmåde med en række kvalitative vurderinger af sammenhængene mellem landdistriktsprogrammets fokusområder.

6.3 FÅ SNITFLADER MELLEMLAG-ORDNINGEN OG LANDBRUGSSEKTOREN

De kvalitative vurderinger er indhentet via interview med LAG-koordinatore og projektholdere, samt via en gennemgang af udviklingsstrategier og projektbeskrivelser. Spørgsmålet om positive og negative sammenhænge har været et svært spørgsmål at besvare for de interviewede aktører, både LAG-koordinatore og projektholdere.

Vi vurderer, at dette i høj grad skyldes fraværet af direkte sammenhænge mellem LAG-ordningen og de andre områder i landdistriktsprogrammet. Flere interviewpersoner fremhæver således, hvordan LAG-ordningen formelt er adskilt fra de andre fokusområder i landdistriktspolitikken. Det er således ikke muligt at søge LAG-tilskud til primærproduktion, og der er intet krav i ordningen om, at ansøgende virksomheder skal være inden for landbrugssektoren. De konkrete øvrige indsatser under landdistriktsprogrammet har derfor meget få snitflader med LAG-indsatsen. Det vil sige, at LAG-ordningen sjældent overlapper geografisk eller teknologisk med indsatser under de andre fokusområder, og at ordningen i høj grad henvender sig til andre aktører.

Overordnet bidrager ordningen dog i begrænset omfang til fokusområde 1A (Fremme af innovation, samarbejde og udvikling af vidensbasen i landdistrikterne), der dog også er et tværgående fokusområde. I modsætning til de fleste andre fokusområder er LAG-ordningen ikke rettet mod (støtte eller regulering af) landbrugsdrift, men formelt adskilt derfra. Derfor er der også få snitflader, og vi har heller ikke registreret, at de øvrige fokusområder nævneværdigt påvirker LAG-indsatserne.

6.4 AFLEDTE EFFEKTER

Går vi et skridt dybere og ser på de afledte effekter og de prioriteter, som indsatserne er rettet mod, er det i større grad muligt at påpege sammenhænge mellem LAG-projekterne og resten af landdistriktsprogrammet. De 16 behovsområder som er identificeret i landdistriktsprogrammet (s. 100-101) er opstillet i skemaet nedenunder. I kolonnerne til højre har vi noteret vores observationer af potentielle positive (+) og negative (-) sammenhænge. Vi skal understrege, at der er tale om sammenhænge mellem behovsområdet og LAG-ordningen, ikke de konkrete indsatser under landdistriktsprogrammet. Desuden skal LAG-ordningens og projekternes begrænsede omfang tages med i vurderingen.

Behovsområde (ifølge landdistriktsprogrammet)	+/-
01. Grøn omstilling og grønne job	+
02. Fremme innovation i fødevarersektoren	+
03. Styrke søgningen til erhvervsuddannelserne	
04. Produktivitetsudvikling og konkurrenceevne i fødevarersektoren	
05. Fremme af tilstrækkeligt kvalificerede landbrugeres adgang til landbrugssektoren og navnlig generationsfornyelsen	
06. Forbedring af primærproducenters konkurrenceevne ved at integrere dem bedre i landbrugs-fødevarerækeden vha. kvalitetsordninger	
07. Understøtte bedriftsrisikoforebyggelse og -styring	
08. Fremme omstilling til økologisk fødevarerproduktion	+
09. Varierede landskaber, rig og klimarobust natur	+/-
10. Rent vandmiljø	
11. Forebyggelse af jorderosion og bedre forvaltning af jordbunden	
12. Reduktion af udledningen af drivhusgasser og ammoniak fra landbruget	
13. Øget ressourceeffektivitet og udnyttelse af potentialet i bioøkonomien	+
14. Fremme af diversificering, oprettelse og udvikling af små virksomheder samt jobskabelse	+
15. Flere iværksættere og lokale arbejdspladser samt fremme af landdistrikternes rammevilkår	+
16. Forbedring af adgangen til, brugen af og kvaliteten af informations- og kommunikationsteknologi i landdistrikter	+

Tabel 6.4: Synergier mellem LAG-ordningen og udpegede behovsområder i det danske landdistriktsprogram. Et (+) indikerer en positiv sammenhæng, mens et (-) indikerer en negativ sammenhæng.

Tabellen viser altså, at der er en række steder er positive sammenhænge mens der kun er en observeret en enkelt negativ sammenhæng. I det følgende vil vi uddybe de indholdsmæssige sammenhænge.

6.4.1 Grøn omstilling og naturkvaliteter

Selvom LAG-ordningen i mange tilfælde altså henvender sig til andre aktører end de øvrige fokusområder i landdistriktsprogrammet, så er der også en række tematiske overlap. LAG-projekterne støtter f.eks. den grønne omstilling ved at kunne støtte lokale virksomheders omstilling – både i selve produktionen og i forretningsmodellerne. I en håndfuld af LAG'er inkluderer udviklingsstrategien energiforbedringer.

Men bidraget til den grønne omstilling kan også være rammeprojekter, som bidrager med adgang og viden om naturen og derigennem til et større lokalt ejerskab til den grønne dagsorden. I det hele taget skelnes der ofte i udviklingsstrategierne til den grønne omstilling i kraft af LAG'ernes samarbejde med lokalområdets andre udviklingsaktører og myndigheder (herunder særligt de kommunale indsatser). Enkelte LAG'er har også bioøkonomi som indsatsområde.

Et andet område, der er beslægtet med den grønne omstilling, og som flere LAG'er beskæftiger sig med, er økologi. LAG-projekterne beskæftiger sig hovedsageligt med økologi gennem tilskud til etablering af nye netværk og værdikæder, gårdbutikker og til udvikling af forarbejdning. Der er i det hele taget mange LAG-projekter, som omhandler fødevarerforædling, hvilket er naturligt for landdistrikterne, men også skal se i lyset af den brandingværdi, som lokale fødevarer har vist sig at have overfor tilflyttere, turister og iværksættere. Selvom der ikke er tale om innovationer i teknologisk forstand, så bidrager projekterne med nye produkter, forretningsmodeller, samarbejder, værdikæder, forarbejdnings- og salgsformer særligt for de helt små fødevarer virksomheder, der søger et alternativt udviklingsspor eller supplement til fødevarersektorens nuværende strukturudvikling. LAG-ordningen supplerer altså her landdistriktsprogrammets andre indsatser, selvom der måske ikke er direkte overlap. Til gengæld bidrager projekterne til at differentiere områderne og styrker områdets identitet og omstillingskapacitet.

Vi har i skemaet markeret ud for både positive og negative sammenhænge med ”varierede landskaber, rig og klimarobust natur”. På den ene side kan LAG-projekter artikulere lokale behov og give adgang til naturen for nye brugere, som bidrager positivt til det lokale ejerskab og skaber nye veje ind i nye erhvervsaktiviteter. Det kan være lokalsamfundsdrivne rammeprojekter eller f.eks. outdoor- og mountainbikesatsninger. På den anden side nævnes det af et par aktører, at netop disse nye måder at åbne op for og bruge landskabet på kan have negative påvirkninger af naturkvaliteter, biodiversitet og robusthed. Der er dog ikke noget i denne evaluering, som peger på, at dette skulle være en væsentlig bekymring, eller at der påhviler LAG'erne en særlig forpligtigelse i forhold til denne problematik. LAG-bestyrelsernes styrke er netop også den lokale forankring, og dermed et forholdsvist åbent og demokratisk forum for en forhandling af landskabets udvikling. Herudover skal projekterne selvfølgelig leve op til gældende planlovgivning og godkendes af de relevante myndigheder.

Behovsområde 14 og 15 er de områder, hvor landdistriktsprogrammet har udpeget LEADER-metoden og LAG-ordningen som det primære redskab.

6.5 KONKLUSION

Evalueringen viser, at der ikke er betydelige synergier eller effekter af LAG-ordningen, der fremmer eller hæmmer de øvrige fokusområder i landdistriktsprogrammet. LAG-ordningen fungerer på mange måder som et bredere lokalsamfundsorienteret supplement til de mere landbrugsrettede indsatser.

7. Den tekniske bistand til implementering, evaluering og monitorering

I dette kapitel vil vi redegøre for den tekniske bistand i forhold til de rammer, der er fastsat i forordningerne samt beskrive væsentlige elementer af den tekniske bistand. Evalueringsspørgsmålet lyder helt præcist: ”I hvilket omfang har teknisk bistand bidraget til at nå de mål, som er fastsat i artikel 59 i forordning (EU) nr. 1303/2013 og i artikel 51, stk. 2, i forordning (EU) nr. 1305/2013?”.

7.1 FOKUS I UNDERSØGELSEN AF DEN TEKNISKE BISTAND

Som det fremgår af evalueringsspørgsmålet, er den tekniske bistand i dette evalueringsspørgsmål defineret i forhold til de rammer som forordningerne sætter for landdistriktsprogrammet. Forordningerne bestemmer, at medlemsstaterne kan bruge op til 4 % af EU-fondsmidlerne på ”forberedende arbejde, forvaltning, overvågning, evaluering, information og kommunikation, netværkssamarbejde, tvistbilæggelse samt kontrol og revision” (artikel 59 i forordning (EU) nr. 1303/2013). Medlemsstaterne kan desuden anvende midlerne til at støtte foranstaltninger til ”reduktion af administrative byrder for støttemodtagerne, herunder elektroniske dataudvekslingssystemer, foranstaltninger til at styrke kapaciteten hos medlemsstaternes myndigheder og støttemodtagere til at forvalte og anvende disse fonde” (artikel 59 i forordning (EU) nr. 1303/2013).

Evalueringen har fokuseret på en række nedslagspunkter, der særligt har med LAG-ordningen at gøre såsom det for programperioden nye LAG-sekretariat (herunder særligt Netværkscenteret og deres opgaver), sagsbehandlingen og PROMIS-systemet. Evalueringen inddrager materiale fra interviewene med LAG-koordinatorer, Netværkscenter, projektholdere samt fra den survey, der er blevet distribueret til projektholdere.

7.2 LAG-SEKRETARIATET

LAG-sekretariatet i Nykøbing Falster varetager sagsbehandlingen af de ansøgninger, som LAG’erne indstiller til tilsagn. Sekretariatet står desuden for at vejlede og kompetenceudvikle de lokale aktionsgrupper gennem et Netværkscenter, som er LAG’erne og herunder særligt koordinatorenes væsentligste kontakt- og støttepunkt. Netværkscenteret står for at formidle regler, regelændringer og udvikle procedurer for ordningen og er dermed bindeleddet mellem LAG’erne, sagsbehandlingen, det politiske niveau samt de ikke-politiske initiativer der kommer fra EU.

I 2015 blev LAG-sekretariatet underlagt Erhvervsstyrelsen, da Ministeriet for By, bolig og landdistrikter blev nedlagt. Samme år flyttede sekretariatet til Nykøbing Falster.

7.2.1 Netværkscentret

Samarbejdet med Netværkscenteret har ifølge hovedparten af de interviewede været inde i en positiv udvikling siden programperiodens start. Der kan nævnes flere årsager til dette. Med flytningen og ressortomlægningen i 2015 blev Netværkscentrets arbejde og sagsbehandlingen, der tidligere lå i forskellige ministerier, knyttet tættere sammen. Dette har styrket koordineringen mellem Netværkscenter og sagsbehandlingen.

Både Netværkscenteret selv og flertallet af LAG-koordinatører udtrykker i dag, at der i denne programperiode er udviklet et bedre forhold mellem dem. Der er i højere grad tale om et "vi", hvor det fælles formål er at "få pengene ud at arbejde". Dog skal det bemærkes, at de fleste koordinatører oplever, at Netværkscentret er underbemandet, og at der har været for stor udskiftning blandt de ansatte. Udskiftningen har været særlig stor ved udflytningen af kontoret, og har alt andet lige medført et kompetencetab i begyndelsen af perioden.

I det hele taget præger det Netværkscentrets arbejde meget, at man både skal sikre en korrekt administration af støttemidlerne, herunder udarbejdelse af lovgivning, deltage i revisioner og på samme tid understøtte LAG'ernes arbejde. Netværkscentret skal både sikre en korrekt administration, følge op på henstillinger og evt. administrative stramninger som følge af revisioner og samtidig understøtte LAG-aktørerne, og de mange ildsjæle og gode projektideer rundt om i landet. Netværkscentret skal dermed ikke bare reagere på henvendelser fra projektholdere og koordinatører, men også formidle og stå på mål for nye fortolkninger af regler og ændrede procedurer.

Der er dermed også en klar arbejdsdeling mellem koordinatører og Netværkscenter. Netværkscentret implementerer beslutninger og ændringer oppefra og opbygger kompetencer hos LAG'erne, mens at LAG'erne primært er involveret i at få ansøgninger og projekter gjort færdige. Det er også primært LAG'erne, der står for at inspirere til lokaludvikling og i opbygge kompetencer lokalt ude blandt aktørerne, såfremt de ellers prioriterer og har ressourcer til det. Netværkscentret er i stedet optaget af at få de forskellige hensyn fra projektholdere, LAG'er og myndigheder til at gå op i en højere enhed, og af at få ændringerne implementeret så optimalt som muligt. På dette område er der i det hele taget opnået en bedre forståelse omkring vilkårene mellem koordinatører og Netværkscenter, og det har givet et bedre samarbejde omkring de udfordringer, der dukker op.

Vores vurdering er, at Netværkscentret på grund af balancen mellem opgaver og bemanding er koncentreret omkring de mest nødvendige opgaver for drift og implementeringen af ordningen, herunder fortolkning af den omfattende lovgivning, bekendtgørelser og udbredelse af procedurer og skemaer. Netværkscentret service er tilfredsstillende på disse opgaver, men det betyder også, at centret opleves reaktivt og med et manglende fokus på de mere fremadrettede proaktive og strategiske opgaver. Det er dermed også begrænset, i hvor stort omfang Netværkscentret i perioden op til 2018 har prioriteret kompetenceudvikling af LAG'erne, der ligger ud over den nødvendige administrative opkvalificering,

som man har skønnet som afgørende. I udgangspunktet følger kompetenceudvikling den plan som er udviklet sammen med koordinatorene, selvom en række koordinatore har udtrykt et ønske om yderligere kompetenceudvikling i forhold til projektudvikling, mobilisering af interessenter m.m., hvilket Netværkscenteret også planlægger at igangsætte i 2019.

7.2.2 Sagsbehandlingen

En forlænget sagsbehandlingstid er frustrerende for ildsjæle og iværksættere og betyder, at de kan gå glip af momentum og indtægter. Udbetalingstiden, dvs. ventetiden fra tidspunktet tilskudsmodtageren har afsluttet projektet og ansøger om udbetaling, til tilskuddet reelt er udbetalt, er særlig kritisk. Det er en ventetid, som belaster modtagerne økonomisk, da de oftest selv har måttet lægge ud og har finansieringsomkostninger forbundet med en kassekredit eller et lån. Det er derfor en kritisk periode for projektholderne, hvad enten de er foreninger eller virksomheder. Sags- og udbetalingstiden er derfor inkluderet i evalueringen som en indikator for den tekniske bistand.

Mens sagsbehandlingstiden opleves af aktørerne som lang, har der også igennem interviewene været en udbredt erkendelse af, ”at det skal gå ordentligt til”, når det drejer sig om offentlige støttebeløb. Her hjælper det forbedrede samarbejde mellem LAG’er og Netværkscenter også til, at forventningerne er bedre afstemt blandt aktørerne. Det er vores indtryk, at sagsbehandlingstiden generelt er forbedret siden forrige programperiode.

Udbetalingstiden anføres til gengæld af næsten alle som den største flaskehals i systemet, og blandt koordinatorene er det en udbredt praksis at forberede ansøgerne grundigt på ventetiden. Netværkscenteret oplyser, at udbetalingstiden til tider har været mellem 4-6 måneder.

Vi har også oplevet en bekymring blandt koordinatore for yderligere stigninger i behandlingstiden, når der hen imod programperiodens afslutning kommer mere tryk på udbetalingsanmodningerne. Man må dog også forvente, at der sker et fald i andre opgaver, da der ikke kommer nye ansøgninger ind efter 2020.

Til gengæld kan der også komme en række nye opgaver i den mellempriode, der kommer inden den nye LAG-ordning 2021-2027 er fuldt implementeret. Her vil en række af LAG’erne enten ophøre eller ikke have midler til at fortsætte koordinatorens ansættelse, og projektholdere vil derfor formentlig henvende sig til LAG-sekretariatet med de spørgsmål vedrørende dokumentation, som tidligere gik til koordinatorene. Da det endnu er uklart, hvordan den næste LAG-ordning vil se ud, er det også uklart, hvordan denne udfordring gribes an.

7.2.3 Brugernes oplevelse af sagsbehandlingen

Sagsbehandlingen og de omfattende dokumentationskrav er måske et ufravigeligt vilkår for ordningen, men udgør også et fremmedgørende element for brugerne af LAG-ordningen. Projekterne udføres typisk af ildsjæle eller af mindre virksomheder og iværksættere, og der er givetvis en række ansøgere som bliver afskrækket alene af de tekniske og formelle krav.

Samtidig er der flere eksempler på projektholdere, som bliver fanget i situationer, hvor de *oplever* LAG-sekretariatet (og systemet) som en rigid modspiller. Koordinatorerne gør meget ud af at dele deres erfaringer med hinanden og for at forberede projektholderne på dokumentationskrav.

Projektholderen har selvfølgelig ansvaret for at sætte sig ind i tilskudsreglerne, men LAG-projekternes karakter som små lokale, nyskabende og eksperimenterende projekter drevet af mikrovirksomheder og/eller ildsjæle er nogle gange i modstrid med de krav, der stilles til dokumentation. Ofte opdager projektholdere for sent i processen, at de har lavet en fejl med dokumentationen. For at imødekomme dette går mange koordinatore som nævnt aktivt ind i projektdesignet for, at der senere skal opstå så få komplikationer som muligt. Projekterne skæres altså til, så de undgår de mest komplicerede områder af tilskudsreglerne. Alligevel er ordningen omgivet af historier om projekter, der ikke modtager det fulde tilskud.

Et andet område, der ofte nævnes, og som også har en fremmedgørende effekt, er kravet om skiltning og de bøder, der følger med manglende skiltning. Det er ærgerligt, at et element som skiltning, der har til formål at udbrede et positivt kendskab til EU's landdistriktsprogram, ender med at have den modsatte virkning.

Overordnet set spiller Netværkscenteret en vigtig rolle i at udbrede og implementere ordningen og understøtte koordinatorene. Koordinatorerne bærer en stor del af implementeringsbyrden i forhold til projektholderne. I survey'en har vi ikke spurgt ind til projektholdernes oplevelse af Netværkscentret fordi deres primære kontaktpunkt har været koordinatoren. Vi har dog spurgt ind til i hvor høj grad de oplevede, at den nødvendige information var tilgængelig for at kunne gennemføre ansøgningsprocessen. Dette spørgsmål siger indirekte noget om den tekniske bistands kvalitet. Her er 72 % af besvarelserne positive.

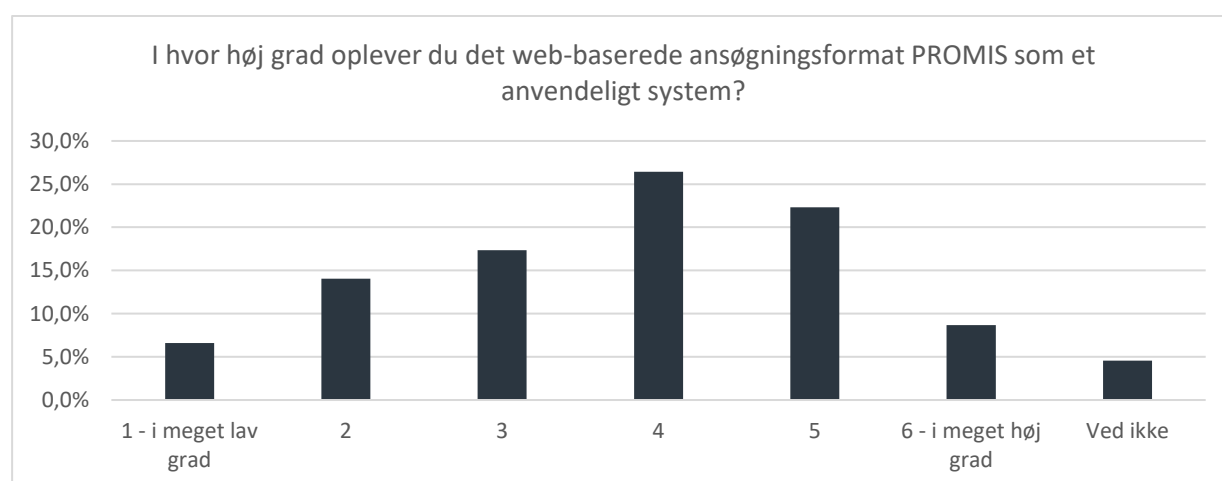
7.3 PROMIS

I dette afsnit vil vi se nærmere på det IT-system, som er udviklet til at understøtte LAG-ordningen. PROMIS blev udviklet i begyndelsen af programmerperioden som et nyt digitalt ansøgnings- og (delvist) effektmålingssystem til LAG-ordningen. PROMIS-systemet blev udviklet i samarbejde med LAG-koordinatore og rummer også moduler, som er rettet mod LAG'ernes arbejde med at vurdere projekter og monitorere deres egne tilskud samt effekter.

PROMIS-systemet har på mange måder bidraget til at understøtte implementeringen af LAG-ordningen og har derudover haft en række effekter på projekterne, koordinatorens arbejde og bestyrelsens udvælgelsesprocesser, som er værd at fremhæve.

7.3.1 PROMIS-systemets effekter på projekterne og samarbejdet omkring dem

Ser vi først på, hvordan projektholdere oplever systemet, så er der overvægt af projektholdere som har oplevet PROMIS-systemet som anvendeligt, og der er meget få, der har oplevet det som meget uanvendeligt. Vores indtryk er ud fra interviewmaterialet, at efter en indledende overvældelse, så vinder systemet på brugerne over tid. Flere projektholdere fortæller, hvordan det også har udfordret dem til at tænke projektet mere grundigt i gennem (se yderligere nedenfor).

Figur 7.1: PROMIS-systemets anvendelighed. Deltagerne er blevet bedt om at svare på en skala, hvor 1 udgør ”i meget lav grad” og hvor 6 udgør ”i meget høj grad”.

Der er aspekter af systemet, som ikke fungerer helt hensigtsmæssigt, f.eks. mener en række koordinatore og projektholdere, at der kunne reduceres i antallet af spørgsmål, en ansøger skal besvare, og at de i højere grad kunne målrettes henholdsvis erhvervs- og rammevilkårsprojekter. Nogle giver dog udtryk for, at det kunne være godt, hvis man kunne indrapportere et netværks- og samarbejdselement i PROMIS, ligesom man skal indrapportere innovation. Det ville inspirere ansøgerne til at tænke på deres samarbejdsrelationer, også selvom projektet udelukkende er lokalt, og der ikke er tale om et egentligt samarbejdsprojekt med en aktør i en anden LAG i Danmark eller i udlandet. PROMIS må imidlertid betragtes som vellykket i kraft af den måde, det muliggør samarbejdet omkring projekterne i ansøgningsfasen. Fra det øjeblik en projektansøger har oprettet sin ansøgning i PROMIS-systemet kan koordinatoren følge med. På denne måde kan koordinatoren tage fat i ansøgere tidligt i forløbet og informere disse om den lokale udviklingsstrategi og vejlede om udvælgelseskriterierne. PROMIS

muliggør dette samarbejde, selvom det gribes an på mange forskellige måder afhængig af behov og ressourcer. Hovedparten af LAG'erne (typisk koordinatoren) er dog involveret i at vejlede projektansøgere om ansøgningsprocessen. Den tidlige dialog er med til at sikre et bedre match mellem ansøgninger og prioriteter i den lokale udviklingsstrategi.

Det er dog ikke kun dialogen mellem koordinator og ansøger, men også den indholdsmæssige opbygning af PROMIS, som understøtter denne proces. De mange udspecificerede felter, der skal udfyldes tvinger ansøgeren til at tænke sit projekt igennem fra flere vinkler og vurdere de potentielle effekter i forhold til udviklingsstrategien. LAG'en kommer dermed til at stå tydeligere som en organisation, der vil noget bestemt (formuleret i udviklingsstrategien), mere end blot et sted at søge tilskud. Projekterne bliver dermed bedre gennemarbejdet inden de afleveres, da de omfattende krav tvinger ansøgere til at beskrive flere aspekter i deres projekt og vurdere, hvordan projektet leverer i forhold til den lokale udviklingsstrategi.

Man ville ikke kunne opnå den samme kvalitet i ansøgnings- og udvælgelsesprocessen uden et digitalt system, og i den forstand har systemet altså øget kvaliteten af ansøgningerne og mindsket byrden ved samarbejde og dialog.

7.3.2 PROMIS-systemets effekter på udvælgelse og projektvurdering

Det er ikke kun på indholdssiden, at PROMIS understøtter arbejdet med at få gode målrettede ansøgninger. Ansøgningerne bliver også i deres udformning (altså ikke bare i indholdet) mere ensrettede og sammenlignelige. I bestyrelsesarbejdet bidrager PROMIS og scoringssystemet dermed til en mere metodisk, systematisk og gennemskuelig udvælgelsesproces, hvor projekterne diskuteres og vurderes ud fra de forskellige indholdskriterier og i mindre grad på personlige sympatier og mavefornemmelser.

Vægtningen i scoringssystemet kan til en vis grad tilpasses lokalt, men som udgangspunkt tvinger det ansøger og bestyrelse til at gennemgå ansøgningen ud fra følgende kriterier:

- Projektbeskrivelse
- Synlighed
- Relevans
- Samarbejde
- Lokal forankring
- Innovation
- Bæredygtighed
- Effekter

PROMIS understøtter altså LAG'ernes arbejde i form af mere ensartede ansøgninger og via scoringssystemet, som udgør omdrejningspunktet for udvælgelsesprocessen i bestyrelserne. Med dette som

udgangspunkt er det muligt at diskutere de forskellige scoringer og inddrage det lokale kendskab i bestyrelsen til virksomheder, steder og personer. Det er vores vurdering, at PROMIS-systemet på denne måde både styrker ansøgningen og udvælgelsesprocessen samtidig med, at det giver rum til lokale prioriteter og vurderinger.

7.3.3 PROMIS-systemets betydning for effekt-evaluering og monitorering

PROMIS-systemet indeholder også moduler, der er rettet mod LAG'ernes egen effektevaluering og monitorering. Vores indtryk er, at det er mere blandet, hvorvidt disse informationer anvendes blandt koordinatore og bestyrelser samtidig med, at der er en vis skepsis omkring tallenes validitet. Sidstnævnte skyldes, at det som udgangspunkt er baseret på ansøgerens skøn, men også at der skulle være udfordringer med at fjerne forkerte data i systemet. Langt de fleste LAG'er har en form for evaluering eller refleksion over deres arbejde i løbet af året ofte i forbindelse med den årsrapport de er forpligtede til at indsende til ERST.

7.4 KONKLUSION

LAG-sekretariatet har i programperioden understøttet implementeringen af LAG-ordningen med fokus på de primære opgaver i forhold til den administrative drift og de løbende ændringer, der er kommet i fortolkningen af ordningen. Bemandingssituationen og den øgede kompleksitet i lovgrundlaget har gjort, at der hovedsageligt har været fokus den administrative opkvalificering, som er nødvendig for driften af ordningen.

Sagsbehandlingen er blevet styrket af en digitaliseringsindsats, men der er stadig ventetider og tekniske og formelle krav, der frustrerer tilskudsmodtagerne.

Implementeringen af IT-systemet PROMIS har ud over at mindske byrderne i ansøgningsforløbet haft en række positive effekter, herunder at øge projektansøgningernes kvaliteter samt at gøre ansøgningerne mere sammenlignelige. Det har styrket og ensartet udvælgelsesprocessen på tværs af LAG'erne.

8. LAG-ordningens bidrag til EU's overordnede mål

I dette kapitel vil vi, i forlængelse af de forudgående evalueringsspørgsmål, diskutere i hvilket omfang og på hvilke måder LAG-ordningen bidrager til de overordnede EU-mål. Der er tale om de tre sammenhængende og delvist overlappende evalueringsspørgsmål omkring beskæftigelse, fattigdom samt omkring bidraget til en balanceret territorial udvikling. De tre spørgsmål giver anledning til at se på LAG-ordningens i en lidt bredere kontekst af indsatser og udviklingsredskaber. Den primære indgang til at besvare spørgsmålene er dog stadig ordningens bidrag til lokaludvikling, men vi vil her i større grad perspektivere til den indholdsmæssige sammenhæng, som de mange interview har givet indsigt i.

8.1 LAG-ORDNINGENS BIDRAG TIL BESKÆFTIGELSE

Det første af de tre overordnede evalueringsspørgsmål lyder:

- I hvilket omfang har landdistriktsprogrammet bidraget til at nå Europa 2020-strategiens overordnede mål om at øge beskæftigelses-frekvensen for befolkningen i alderen 20-64 til mindst 75 %? (CEQ 22)

Som vi har redegjort for i spørgsmålet om lokaludvikling i kapitel 4, så peger evalueringen på en jobskabende effekt af projekterne. Den eksakte effektstørrelse er svær at beregne med de tilgængelige statistiske data, men der er en positiv effekt af projekterne på jobskabelse allerede året efter tilsagnet.

Der er dog ikke tale om en indsats, der tiltrækker nye industrivirksomheder med stort behov for arbejdskraft. Ordningen henvender sig i høj grad til iværksættere, og der er en stor andel af virksomhederne, der er ganske få år gamle og med få årsværk. Ordningen understøtter dermed, at iværksætterideer eller hobbyproduktioner bliver udfoldet til reelle virksomheder. Men der er også etablerede virksomheder, som gør brug af ordningen, og LAG-ordningen beskrives både af koordinatorene og projektholdere i det hele taget som en af meget få muligheder for at få tilskud til udvidelser eller omlægninger af produktionen for de ovennævnte virksomhedsgrupper. LAG-ansøgerne er typisk virksomheder, som ikke har kapaciteten til eller interessen for at indgå i f.eks. innovationsfondens krævende samarbejder med højteknologiske virksomheder og universiteter.

Ordningens krav til ansøgninger og dokumentation er relativt omfattende og kræver boglige færdigheder, hvilket indebærer, at der kan være potentielle jobskabende projekter, der ikke bliver realiseret. Imidlertid kommer der indirekte gennem jobskabelsen et varieret beskæftigelsesudbud ud af projekterne, som kommer en bredere del af befolkningen til gode. Der er fokus på turisme i mange af projekterne, mens andre indeholder lokal fremstilling, service eller salg.

En del af jobskabeseffekten består af bibeholdelse af arbejdspladser, men LAG-ordningen bidrager i disse tilfælde så, via kravet om innovation, til en omstilling af virksomheden mod nye markeder, produkter eller afsætningsformer. Det vil sige, at ordningen overordnet set bidrager til en omstilling i landdistrikterne, som også bidrager til at stabilisere og øge beskæftigelsen i områderne. Ordningen er derfor et positivt bidrag til at nå EU's overordnede mål om at øge beskæftigelsesgraden mod de 75 %. Beskæftigelsesgraden i Danmark er ifølge Danmark Statistik samlet set ca. 72 % og ligger i mange yderområder et godt stykke under (f.eks. ca. 60 % i Lolland Kommune).

8.2 LAG-ORDNINGENS BIDRAG TIL AT REDUCERE FATTIGDOM

I det følgende afsnit vil vi diskutere spørgsmålet omkring fattigdom, som lyder:

- I hvilket omfang har landdistriktsprogrammet bidraget til at nå Europa 2020-strategiens overordnede mål om at nedbringe antallet af indbyggere i EU, som lever under den nationale fattigdomsgrænse? (CEQ 25)

Der har i perioden ikke været en gennemgående officiel definition af fattigdomsgrænsen i Danmark, og fattigdom har ikke været et tema hos LAG'erne som sådan. Grundlæggende er LAG-ordningen et udviklingsværktøj og er ikke rettet mod fordelingsproblemer eller brug af subsidier. LAG-ordningens bidrag til beskæftigelse, som er beskrevet ovenfor, er dermed også dets primære bidrag til at reducere fattigdom. Herudover kan der nævnes en række måder, hvor LAG-ordningen bidrager til social inklusion.

Der er enkelte af udviklingsstrategierne, som har fokus på at støtte udviklingen af socialøkonomiske virksomheder, og der findes eksempler på projekter med socialøkonomisk indhold. Der findes også eksempler på rammevilkårsprojekter, der har søgt at fremme integration af flygtninge, men det er ikke et udbredt fænomen.

Andre LAG-koordinatorer og formænd nævner, at selvom det ikke er udpenslet i den lokale udviklingsstrategi, bliver der hos bestyrelserne generelt set positivt på projekter, der har et socialt inkluderende sigte. Man kan også argumentere for, at de LAG-støttede rammeprojekter, gennem de mange aktive foreninger i projekterne, har en vigtig social inkluderende effekt i lokalsamfundene.

Overordnet set er det ikke LAG-ordningens hovedformål at reducere fattigdom, men at bidrage til omstilling af landdistrikternes økonomi. Det er igennem de afledte effekter af dette, at ordningen er virksom i forhold til at reducere fattigdom.

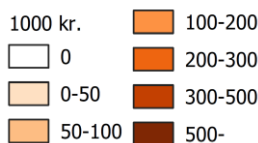
8.3 BIDRAG TIL EN BALANCERET TERRITORIAL UDVIKLING

De sidste af de tre overordnede evalueringsspørgsmål lyder:

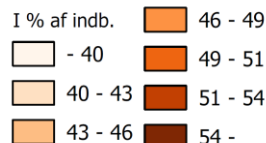
- I hvilket omfang har landdistriktsprogrammet bidraget til den fælles landbrugspolitik's mål om at nå en afbalanceret territorial udvikling af økonomien og samfundene i landdistrikterne, herunder skabelse og opretholdelse af beskæftigelse? (CEQ 29)

Her bliver der spurgt til, hvorvidt LAG-ordningen har bidraget til EU's fælles landbrugspolitik's mål om at nå en balanceret udvikling i landdistrikterne. Spørgsmålet overlapper altså i høj grad med de to foregående spørgsmål diskuteret ovenfor. Spørgsmålet giver dog anledning til at diskutere ordningens geografiske effekter, da der spørges til, hvorvidt der er bidraget til en territorial udvikling i landdistrikterne. Som en del af evalueringen har vi sammenlignet den geografiske fordeling af LAG-midler med beskæftigelsesfrekvens, indbyggertal og nettotilflytning. Der er ikke tale om at identificere kausale sammenhænge, men om at belyse, hvordan ordningen dækker geografisk i forhold til landdistrikternes demografiske karakteristika. Figur 8.1 viser fordelingen af LAG-midler og beskæftigelses for LAG-Odder-Hedensted.

LAG-tilsagn og udbetalinger 2014-2018

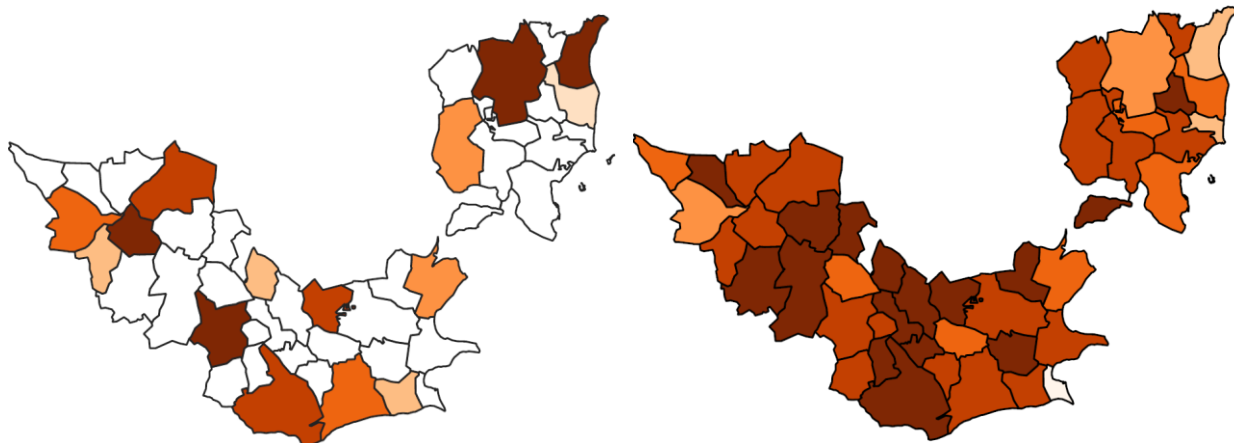

Beskæftigede pr. 100 indbyggere 2018

Kortet viser LAG-tilsagn og udbetalinger fordelt på sogne. Der kan være afvigelser mellem ansøgers adresse og faktisk projektlokation.

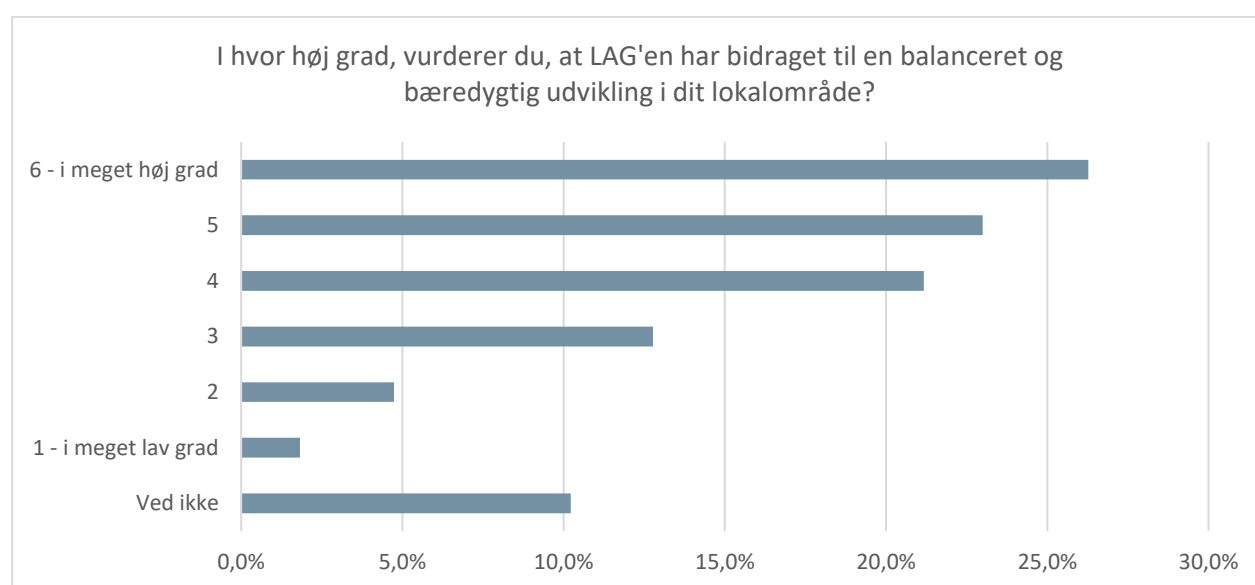
Kortet viser antallet af beskæftigede pr. 100 indbyggere fordelt på sogne uanset alder og beskæftigelses-status.

Figur 8.1: Geografisk fordeling af tilskud og beskæftigelsesfrekvens på sogne, LAG-Odder-Hedensted.

I dette eksempel kan vi se af i tre af de fire sogne med lavest beskæftigelsesfrekvens har der været uddelt LAG-midler og i to af dem over 500.000 DKK. Den overordnede vurdering er, at LAG-tilskuddene fordeler sig ganske bredt og ofte til sogne med lav beskæftigelsesfrekvens.

I survey'en har vi spurgt ind til projektholdernes opfattelse af ordningens overordnede bidrag til deres lokalområde. Næsten halvdelen af projektholderne mener, at LAG-ordningen i høj eller meget høj grad bidrager til en balanceret og bæredygtig udvikling i deres lokalområde.

Figur 8.2: Et flertal af besvarelserne angiver at LAG-ordningen bidrager positivt til en balanceret og bæredygtig udvikling i deres lokalområde

LAG-ordningen er i det perspektiv et af de eneste offentlige redskaber målrettet virksomheder og foreninger uden for de større bymiljøer. Dette understreges af, at mange LAG'er har en praksis med ikke at give tilsagn til aktiviteter i byer med over 3000 indbyggere. LAG'ernes rammer giver dermed et særligt "landdistriktsperspektiv" i udviklingsstrategierne samt efterfølgende i projektudvælgelsen. Eksempler hvor LAG bidrager til udvikling samt til at adressere specifikke udfordringer og muligheder i landdistrikter er:

- Ny brug af bygninger, der ellers ville stå tomme eller ville blive revet ned
- Skabelse af nye mødepladser og lokale fællesskaber, foreningsdannelse og –samarbejde
- Turisme, outdoor og fødevarerforædling – samt udnyttelse af koblingerne derimellem

Fælles for disse indsatsområder er den inddragende og netværksskabende tilgang, som de gode projekter opnår. LAG-ordningens decentrale og bottom-up inspirerede tilgang styrker lokalt samarbejde og giver råderum til at støtte landdistriktsudvikling. Forankringen med lokale bestyrelser, den brede interessentinddragelse i projektudvikling, medfinansiering i form af frivilligt arbejde er med til at gøre LAG-indsatsen unik. For mindre virksomheder i landdistrikterne er LAG'en som nævnt en af få muligheder for at opnå et tilskud til deres udvikling.

LAG'erne bidrager på flere måder og sammen med andre fonde og programindsatser til en øget "omstillingskapacitet". Det sker ved at skabe optimisme og tro på, at forandring er mulig samt ved at knytte nye bånd mellem ildsjæle og iværksættere i lokalsamfundene. Når det lykkes bedst, arbejder projektholderne selv videre med LEADER/CLLD-princippet, som giver sig til udtryk i nye samarbejder, ny viden og idegenerering samt selvfølgelig reel fysisk og social forandring.

8.4 KONKLUSION

I forhold til de afsatte midler bidrager LAG-ordningen tilfredsstillende og geografisk bredt til en balanceret territorial udvikling i landdistrikterne i kraft af jobskabelse og øget omstillingskapacitet blandt private og civile aktører. Der er i høj grad synergi med andre programmer, fonde og låneinstrumenter, men der er ikke andre offentlige instrumenter, der i dag bidrager med det samme som LAG-ordningen.

